

VABADUSSÕJA TÄHISTEL 3

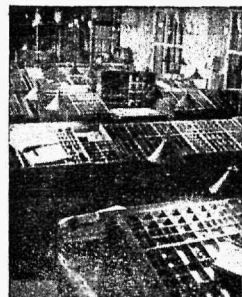
Kooliõpilasi Vabadussõjas.

M Ä R T S

» **1938** «

ÜHISELU TRÜKIKODA

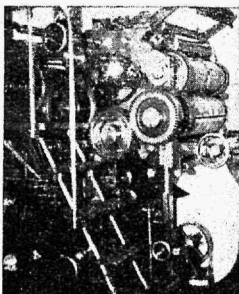
Tallinnas, Pikk 42. Tel. 442-04 ja 476-73

Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega

igasuguseid trükitöid

Telefonilised tellimised täidetakse täpselt
Laos valmis vallavalitsuste ja vallakohtute
kantseleiraamatud, plangid, võlakirjad jne.
Töö korralikkusele pannakse erilist rõhku

ROTATSIOONITRÜKK • RAAMATUTRÜKK
NOODITRÜKK • RAAMATUKOITMINE

Pa-Mu

mitterasvatav juukse-fiksatiiv

*Kui tarvitate Pa-Mu juuksefiksatiivi, ei ole Teil rasvast voodi-
pesu ega määrinud peakatte-voodreid.
Sealjuures kinnitab Pa-Mu juukse-fiksatiiv Teie juukseid sama
hästi kui pomat, jätmata rasvast läiget.*

A/S. „EPHAG'i“ labor., Tallinn

Kohvik

H. Feischner & Poeg

Harju 48

A. & P. Mietens

Tallinn, Merepuiestee 15

Telefonid: 306-46 ja 305-00

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

MÄRTS 1938

NR. 3 (18)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. — Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Kaitsepataljoni võitlustest Rõuge mägismaal ja Põhja-Lätis.

Ch. Volmer.

Oli jaanuarikuu algus 1919. Tallinna kostis vahete-vahel tume kahurimürin. Mööda Narva maanteed kihutasid üksikud relvastatud ratsakäskjalad. Teati kõnelda meie vägede taandumisest Jõelähtmeni.

Pealinna kaitseks oli formeeritud 1. Tallinna Kaitsepataljon, kes algul koosnes peamiselt linna jõukamaist kodanikest, haritlasist, ametnikest, kooliõpetajaist jne. Seepärast nimetati seda ka „buržuude pataljoniks“ ja Reola lahingust olevat nii mitmedki selle pataljoni sõdurid võtnud osa „krae kaelas ning lips ees.“

Pataljoni ülemaks oli leitn. Otto Sternbeck.

Tänu meie vägede visale vastupanule ja soomlaste ning inglaste abile, ei tulnud 1. Tallinna Kaitsepataljonil pealinna kaitseks tegelikult välja astuda, kuid Tartu langemisega 14. jaanuaril 1919. a. soomusronglaste ning kuperjanovlaste kätte, saadeti pataljon algul Tartu, kust ta siis kohe lõuna sihis alustas võiduteekonda ja Reola mõisa all lõi oma esimese lahingu. Edasi liiguti lahinguid läües kuni Aluksneni (Marienburg).

Tallinnas asuti ka 2. Kaitsepataljoni formeerimisele meeskodanikest, kes vanaduse, nooruse või tervislikel põhjusil olid vabastatud väeteenistusest.

2. Tallinna Kaitsepataljon oli mõeldud sisekaitseks ja õppusi peeti vaid paar tundi päevas Toomkooli võimlas. Muul ajal oli meeskond vaba, välja arvatud vahiteenistuse kohustus patal-

joni staabis, Ohvitseride Keskkogu kasiino praeguseis ruumes, Raekoja platsil.

Kuid juba mõne nädala möödudes valiti meeste hulgast välja umbes 150 nooremat ja saadeti veebruaris 1. Tallinna Kaitsepataljoni täienduseks, kus nad võitlesid 5. rooduna. Teine nn. marsirood moodustati veebruari keskel. Sellesse valiti 2. Kaitsepataljonist jälle nooremad ja tugevamad, 16—45 aastased mehed, kelle hulka sattus ka nende ridade kirjutaja.

Väljaõpe muutus nüüd üha intensiivsemaks. Tambiti peamiselt Vene turul, kust vahete-vahel käidi Kadriorus laskerharjutusel ja Lasnamäge „vallutamaks“.

Meeste lemmiklauluks marssimisel oli: „Mu isamaa armas“, refrääniga:

„Ehk küll torm ja maru möllab hirmsasti,
Süski ma su juure jõuan armsasti.“

Roodu „staap“ ja „kasarm“ asusid end. kino „Apollo“ ruumes, Narva maanteel, kuid algul käidi veel kodus magamas.

Mõne nädala möödudes jagati meile ka varustust: tulihüüed vene püssid, ilusad lambanahksed poolkasukad, pildaniriidest seljakotid ning padrunitaskud, soe pesu ja hüüelsuured säärsaapad, näiliselt välismaa toodang. Tol ajal võis säärast varustust rikkalikuks lugeda, sest samal ajal rindel võitlejad sõdurid olid veel väga kirjus ning juhuslikus, sageli näruses rõivastuses.

Mitmed olid muretsenud endale ka vanad saksa kiviid ja nii oli meie rood õige „löögivalmis“. Teatigi rääkida, et varsti algab sõit „frondile“.

Huvitav oli samal ajal jälgida, kuidas roodust tasapisi „haihtusid“ rida ürimehi ning juute, mis ühel heal päeval isegi esile kutsus „rahatuse“. Mehed ei lubanud enne õppusele minna, kui tuuakse tagasi „buržuid“. Siis ilmus pataljoni ülem kapt. Ahlberg ja rahustas meid, et need olid küll väliselt terved, kuid seesmiselt „tõbised“ mehed.

Ja „utsinat“ jätkati jälle hoogsalt, kuni ühel ilusal 16. märtsikuu pühapäeval kästi õhtuks valmis olla „frondile“ sõiduks. Sama päeva pealelõunaks kogunesid mehed omaste saatel „kasarmu“ ette, kust siis rivistatult, orkestri helidel sammuti Balti jaama. Kogu jaama ümbrus mustendas saatjaist: omaksed, sugulased, sõbrad ja tuttavad.

Kõigi ainuke soov oli pisarsilmil: võidurikka jälleägemiseni...

Kõiki huvitas ka meie sõidu siht, kuid meile loomulikult sellest ei räägitud. Teati vaid kõnelda, et läheme soomusrongide dessantroodu.

Veel viimased käepigistused ning jumalagajatud — ja meie 3-klassi vaguneist koosnev eselon lahkus jaamaesiselt, kuhu paljud meist ei tulnud enam kunagi tagasi...

*

Õo vagunis oli vaheldusrikas. Peagi unines kurb lahkumisvalu. Loodi omavahel lähemad sõbrussidemed ja vahetati omaste aadresse, et tarbekorral neile saata teateid. Nii mõnigi mees puhkas eelmise päeva väsimust...

Järgmise päeva hommikul, koiduajal, jõudis rong Valka. Siin oli juba märgata sõjaväelaste

kibedat askeldamist — polnud ju rinne siit enam kuigi kaugel — vist Stakelni ümbruses.

Meid aga sõidutati Petseri poole ja alles Võrru jõudes teatati, et läheme 1. Tallinna Kaitsepataljoni täienduseks. Seal olevat abi hädasti tarvis — sõdurid olevat väsinud, enamlased aga tungivat suurte jõududega peale.

Võru jaamahoone ja selle lähem ümbrus kandsid siin üsja peetud lahingute tunnismärke. Siin kostitati meid ka sooja supiga ja avaldati tõsist rõõmu meie saabumise üle ja hellitati ühtlasi ka suuri lootusi meie abile.

Varsti liikuski pikk küüdivoor Rõuge suunas. Ilm oli tuisune, nii et paarkümmend sammu eespool polnud näha muud kui lume möllu, mis liitis taeva maaga. Vööri ees sammus rooduülem lipn. J. Koel koos n-leitn. J. Kuuskmann'iga.

Vastu tuli haavatuid, pikali regedel, kerge teki või palituga kaetud ja sõjapõgenejaid koormatega. Viimased teadsid rääkida, et meie varudeta väed teevad ülinimlikke jõupingutusi vaenlase lavüüni tõkestamiseks.

Kui jõudsime Rõuge koolimajani, saabus sinna ka 1. Tallinna Kaitsepataljoni staap ja voor. Meid tervitati jälle tõsise rahuldustundega ja pärast sooja kehakinnitust lubati paar tundi puhkust, et siis asuda positsioonile.

Elektriga valgustatud koolimaja teine kord pakkus meile sõjaolukorras mugava ulualuse ja igauks võttis aset, kus aga sai — pingile või põrandale. Vaevalt olid aga silmlaod jõudnud kinni vajuda, kui väljast kostis äge kuulipilduja raggin. Samal ajal kustus ka elekter. Tekkis rüselamine ja oli tegemist, enne kui jõudsime kahekordse kivihoone pimedast labürindist tikutule valgustusel välja. Selgus, et tulistati koolimaja. Trepi kõrval puhkaski juba üks võitleja oma viimast und, kuid mitte meie roodust, nagu hiljem selgus.

Vaenlase piirid olid varustatuna kuulipildujaga tunginud läbi meie rinde Rõuge mõisa ja asunud sealt tulista-ma hästivalgustatud koolimaja. Mõisa ja koolimaja vahel asuva veski omanik oli aga seepeale katkestanud vooluandmise.

Üldist segudust suurendasid veel koolimaja õuelt lahtikiskunud voorihobused, kes hakkasid lõhkudes laiali jooksmas, lohistades enda järel vankreid ja regesid.

Seisukorra päästis peagi pataljoni ülema leitn. O. Sternbecki külmaverelelus. Seda korda jäi koolimaja meie kätte

Kalevlaste Maleva täiendusüksus rindele jõudmisel, mal kuul 1919. a.

ning vaenlase edasitung Võru peale pandi seisma. Meie väed asusid omakorda rünnakule.

Võru „Ühistöö“ haigla rikkastus sel ööl mitme haavatu võrra, keda mul tuli toimetada sinna. Nimelt sain Tallinnast väljudes lisaks kõige muu sõduri varustusele pauna lihtsast kollasest marlist mähisega, millele lisaks muretsetsin pudelikese joodiga. Nüüd siis pidin haavatuile abi andma, kuna velskrit roodus polnud.

Kogusime kaaslaste A. Pauliga kokku 8 haavatut ja asetäime nad väiksele omanikutu vankrile: kaks raskemat keskele pikali ja teised istukile, jalad üle ääre.

Peab inestama, millise rahulikkusega need mehed välja kannatasid rohkem kui 10-kilomeetrilise sammu-sõidu läbi pimedas ja külmas märtsikuu öö. Vaid harva kostis oiguid.

Haiglas polnud neile ka muud anda asemeks kui õlgedega kaetud põrand. Hea seegi...

Tagasisõit Võrust polnud ka kuigi kerge, kuna polnud teateid, kus asub rood. Jõudes varahommikul Rõuge koolimaja lähedal metsaserval asuvasse tallu, saime teada, et vaenlane asuvat Nogu külas. Perenaine, kes just võttis ahjust välja tuliseid leibu, pakkus meile lahkelt süüa. Sinna jätsime siis oma sõiduki ühes hobusega, ise aga hüüisime ettevaatlikult koolimajast vasemal asetseva metsamajakese poole. Peagi veendusime, et oleme „omade“ juures. See oli roodu „vasaku tiiva post“. Rõõmsalt sammusime nüüd kiriku poole, kus suurem osa mehi lamas surnuaial hauaküngaste vahel, vahetades esimesi „tervituspauke“ sõisas asuva vaenlasega. Kuulide vingumine ja šrapnellide lõhkemise kaja Rõuge surnuaia põliste puude vahel jättis sügava mulje sellest tuleristest...

Huvitaval kombel olid enamlased jõudnud juuba patareigi üles seada Viitina mägedesse. Meie relvastus koosnes aga vaid püssidest, puudusid isegi kuulipildujad ja automaatpüssid. Neid kästi võtta vaenlaselt... Vahete-vahel käisid „poisid“ end koolimajas soojendamas, kus keedeti ka teed leiva kõrval, sest supikatel ei pääsenud meie lähedalegi — kõik juurepääsuteed olid „lagedal“.

Haavatuna langes sel päeval reast välja üks 16-aastane nooruke. Kuul läbistas tal põse ja kaela.

Kuna mul polnud siis kaasas ei ajanäitajat, kalendrit ega kaarti, siis piirdun edasises kirjel-

Meie suurtükiväe vaatepunkt Irboska kindlustatud positsioonil, Holahhalnjas.

duses vaid umbkaudselt meelde jäänud andmetega.

*

19. märtsi aovalgel asusime meie, nüüd juba 1. Tallinna Kaitsepataljoni 6. rood, jälle elmise päeva positsioonile — Rõuge kirikust vasemale. Mõisas asuv enamlaste väeosa ei avaldanud seegi juures vähematki tegevust.

Hommikul keetsime koolimajas päris rahulikult teed, mille juure kuiv haganaleib maitstes üpris väga hästi. Roodu supikatel ei sõandanud meile ikka veel läheneda.

Päikesetõusu ajal saime käsu kirikumõisa kaudu tungida edasi. Kiriku seinte varjust, kus rooduülem jagas korraldusi, oli selgelt näha, kuidas ühte vaenlase kahurit üles seati Viitina mägedes.

Vaevalt jõudsid esimesed mehed kiriku varjust astuda lagedale, kui mõisast suunati meie peale äge kuulipilduja tuli. Sellele vaatamata liikus ahelik mööda kraavi kallast edasi, võttes ühtlasi Rõuge mõisa tiheda püssitule alla.

Päev läbi kestis tulevahetus ja õhtupoole sellis sellele veel vaenlase kahurituli, mis peagi süütas põlema karjalauda, meie roodu kirikumõisa jõudes. Siis aga vaikis pommitamine ja roodul avanes võimalus asuda veskisse öökorterisse.

Väheldases eluruumis tukuti, istudes tihedalt põrandal koos, kuni selle mõnusa olemise katkestas peagi üks ärritatult sissetormav vahisõdur, kes postil seistes kuulnud inimeste sammumist ning hääli. „Kurad, välja!“ hõikas rooduülem valjusti. Jalamaid olidki mehed jalul ning tormasid kuuvalgusse õhe. Ahelikus liiguti mõisa poole. Peatuti ning kuulutati, pikutades lumel... Läbi õise vaikuse kostis vaid vahete-vahel öökulli hui-kamine... See oligi hääritatud vahisõdurit.

Järgmine päev oli üldiselt vaikne. Pataljoni staabist Vana-Nursi mõisast saabus kategooriline käsk mingil tingimisel mitte taganeda. Kuid edasitungimiseks polnud nähtavasti ka soodsat võimalust. Tegin koos paari kaaslasega retke läbi orgude ja kraavide roodu vasemale tiivale — metsamajakesse, kus asus kümnekond meie meest.

Siin elati kõigiti mugavalt. Ümberkaused külanaised olid muretsenud meestele jahu ja nad küpsetasid usinasti pannkooke. Sinna kogunes ka „haavatuid“. Nimelt olid suured säärikud nii mõnelgi mehel hõõrunud kannad veriseks. Rahustavaks „palsamiks“ selle vastu polnud muud, kui jooditinktuur, seegi valmistatud puupüritusiga, mis haavale määrades pani mehed „tantsima“. Ka tuli mõned haiged saata pataljoni ambulantsi umbes 8 km kaugusele, kuhu pääses vaid metsateed kaudu.

Nii möödus mitu päeva, ilma et kumbki pool oleks avaldanud energilisemat tegevust. Tehti vaid luurekäike. Ühel säärasel luureretkel sai surmavalt haavata meie vahva maakuulaja Harald Nurja — oli esimene langenu meie roodust.

Mehed muutusid nüüd juba palju tõsisemaks.

*

Oli üks ilusamaist, päikesepaistelisemaist märtsikuu päevadest, 20-da kuupäeva paiku, mil saime käsu üldiseks pealetungiks Rõuge mõisale.

Juba varakult algas äge tulevahetus vaenlasega, kes peagi pani ka omad suurtükid määrise-ma. Olin veel vasemal, metsamajakeses. Seal asus ka roodu laskemoona tagavara. Kirikumõisast nõuti igaks juhuks mõned kastid padru-neid. Asusime mõne mehega neid sinna toime-tama.

Vaenlane oli endisest rohkem valvel. Iga meie liikumisele reageeris ta kuulide rahega. Poolal teel tuli vastu üks haavatu, kes vaevu jõudis liikuda. Toimetasin ta metsamajakesse, kust saatsin ta küüdimehega pataljoni ambulantsi. Vahpeal oli paremalt rünnakut mõisale alustanud ka Võru komandandi rood al-kapten F. Vreemani juhtimisel. See üksus, kus olid peamiselt kooliõpilased, oli rikkalikult varustatud automaatrelvadega. Algas äge lahing, mis lõppes õhtul vaenlase taandumisega mõisast. Komandandi rood kaotas aga selles lahingus oma vahva juhi! Samas roodus oli ka veel teisi langenuid ja haavatuid. Hetkeline vaikne peatus langenute juures... ja jälle kiirelt edasi Suure-Rõuge külla. Varsti kattis õine pimedus lahinguvälja. Kuid muljed esimesest suuremast lahingust keerlesid peas kuni aovalguseni, mil alustasime rünnakut Viitina mõisale. Kõige ees sammus rooduülem, tema järele mehed pikas ahelikus. Tee ääres asuva kõrtsi juurde välja jõudes läkitati välja piilurid, kuna rood jäi ootama. Kohalikest naiselanikelt

saime teada, et eelmisel päeval oli kõrtsis olnud patarei vaatluspunkt, kust oli juhitud tuld.

Varsti tulid piilurid tagasi teatega, et vaenlane on Viitina mõisa öösel jätnud maha. Hakkasime kohe minema mõisa poole. Võru komandandi roodu mehed jäid millegipärast meist maha.

Viitina mõisahoones oli vaenlane lühikesel sealvüübimisel teinud põhjaliku hävitustöö. Kõik mööbel oli lõhutud. Seal saime jälle veidi puhata. Ka roodu supikatelt nägime kaua aja tagant. Kuid tõsisest väljapuhkamisest ei saanud olla nüüdki juttu.

Lükkusime hommikööl tuisuse ilmaga edasi Lutsniku mõisa poole. Umbes paar kilomeetrit enne mõisat selgus, et mõisas on vaenlane sees. Roodu piilurid sattusid nendega peagi tulevahtusse.

Umbes lõunapaiku saime esimest korda kuulda ka oma suurtükke. Meie suureks üllatuseks tulistasid nad aga küla, kus asus meie rood. Saatusel helde tahtmine oli, et kõik mürsud langesid küla majade vahele ja keegi ei saanud kannatada. Tulistamist ei saanud lõpetada enne kui jala väljasaadetud käskjalgal läbi tuisu jõudis patarei juurde.

Raskete mürskude lõhkemine hirmutas aga nähtavasti siiski vaenlast sedavõrd, et ta samal õhtul Lutsniku mõisast põgenes.

Järgmisel hommikul, enne päikesetõusu, asusime mõisa. Sinna jõudsid varsti ka leitn. Vaasmann ja pataljoni adjutant lipn. Neumann oma salkadega, kaasas kaks kuulipildujat.

Pärast „korralikku“ toitlustamist, või nagu seda omavahel nimetati „elujärje kinnitamist“, mis seisis vaid värskelt keedetud soojade kartulite söömisel leiva kõrvale, peeti lühikest sõjanõu. Luurajate kaudu saadi teateid, et vaenlane on peatuma jäänud umbes 4 km eemal, Rulli karjamõisas. Nüüd tõtati kiirelt sinna.

Rulli karjamõis asub kõrgendikul, mida piiravad kohati metsasalud. Jõudes kõrgendiku veerule, kust paistsid mõisa hooned, seati üles kaks kuulipildujat ja nendest mõlemale poole asusid mehed ahelikku. Peagi läks lahti mõlemapoolne kõrvulukustav ragin, millele varsti seltsis vaenlase „kolmetolliste“ lõhkemine meie läheduses, sünnitamata õnneks vähematki kahju. Hämarikuni kestnud „ragistamine“ lõppes vaenlase taandumisega mõisast samal õhtul.

See Rulli lahing oma kestvuse ja kuulide raiskamise poolest oli teine suurim lahing meie roodule, millest tulime välja aga õige väikeste kaotustega — paar kääst raskesti haavatut.

Lahingu ajal ilmus metsateed kaudu meie juurde tühjal reel üks läti rahvusest pops, keda üks ohvitserest ühvardas lasta maha, olles arvamisel, et on tegemist salakuulajaga. Hiljem sai tast meile tubli küüdimees. Ööbisime Rulli külas, mis asus mõisa külje all. Järgmisel hommi-

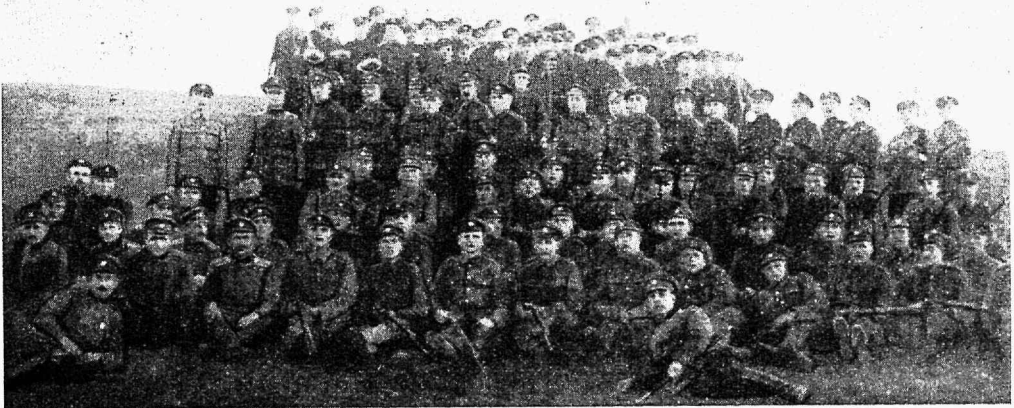
kul asusime mõisa. Siin leiti ühest küünist vanu vene „berdjanka“ süsteemilisi püssi kesti. Nähtavasti oli vaenlasel puudus korralikest püssidest.

Varsti väljusid Vana-Laitsna sihis kümme-kond luurajat, kes meil olid ikka vabatahtlikud ja agaramad mehed. Peagi oli kuulda väikest „lahingmüra“. Mõne tunni pärast ilmus luurajate käskjalg ja tõi teate V.-Laitsna vallutamise. Sõjasaagiks oli neile langenud hüiglasuur väliköök, 6. roodu esimene ja ka viimane trofei, sest järgnevatel päevadel jaotati rood kahte ossa, täienduseks 1. ja 3. roodudele.

V.-Laitsna mõisas peatusime paar päeva. Siin avanes võimalus esimest korda käia saunas, mis vahepeal oli korraldatud Lutsniku mõisas.

lus alevi teemajadest osta ühte kui teist suupistet tee kõrvale. Sama päeva õhtul toimus ka roodu jaotamine. 1. ja 3. roodu täienduseks. Need roodud olid meist paar kuud kauem löönud lahinguid ja loomulikult evisid nad rikkalikumaid kogemusi „sõjakunstis“. Pealegi olid nad varustatud automaatrelvadega, milliseid meil ei õnnestunudki „hankida“ vaenlaselt.

Kahju oli lahkuda ohvitserest, lipn. J. Koel'ist, kes rooduülemana rünnakuil alati julgustavalt sammus mitukümmend sammu aheliku ees, ja alati rahulikust n.-leitn. J. Kuuskmann'ist, kelle ülesandeks oli tavaliselt korraldada külghaaranguid. Ka teiste kaaslastega olid enam kui kuuaegse koosteotsemise järgi loodud tihedad sõprussidemed. Sattusin 3. roodu. Ülemaks oli

2. Jal-polgu õppekomando ja orkester Marienburgis (Aluksnes), Lätimaal, 1919. a. suvel.

Märtsikuu viimasel päeval saime käsu liikuda Hopa (Ape) alevisse, mis asub V.-Laitsnast mõnekümne kilomeetri kauguses.

Lükkusime mööda Riia-Pihkva kiviteed, leidmata vähematki vastupanu.

Hopa alev asetseb Valga—Aluksne kitsarööpmelise raudtee ääres. Alevi tänavate ääres lumes lebavate laipade järgi otsustades oli alev alles hiljuti langenud meie vägede kätte.

Siin kohtasime esmakordselt Eesti pinnal formeeritud läti väeosi. Mis aga meid eriti rõõmistas ja tuju tõstis — need olid meie kitsarööpmelised soomusrongid. Uhkelt ja aeglaselt manööverdasi nad jaamaesisel.

Peab tähendama, et meie roodu automaatrelvadeta meestele sisendas tehniliste võitlusvahendite olemasolu palju kindlustunnet ja julgust.

Soomusronglastelt saime osta ka paberosse, millede sisu aga tubakast ilmselt erines. Kuid muu suitsetamismaterjali puudusel osutus see siiski haruldaseks maiuspalaks, vaatamata „hinge hinnale“, mida selle eest nõuti. Ka oli võima-

al.-kapt. Luppe. Viimase korraldusel pidin ka seal täitma sanitari kohuseid, jäädes ühtlasi ka püssikandjaks.

3. roodu „veteraanid“ võtsid meid vastu teatud üleolekuga, mis tundus algul isegi umbusaldusena, kuigi neid oli järelejäänud vaid „käputäis“. Kuid juba järgmise hommiku koidikul, mil rood asus suurele luureretkele, umbes 10 km Hopast lõunasse asetseva Trepenhofi mõisa ümbrusse, polnud kahest „leerist“ märgata enam jälgegi. Tee viis läbi tiheda metsa. Jõudsime lähemasse läti külla. Varsti oli märgata vaenlase ratsamaakuulajate liikumist. Küla elanikud kohtlesid meid näiliselt teeseldud lahkusega. Näis, et meie lahingettevalmistused selle kolgataguse külla elanikke põrmugi ei häärinud. Nii mehed kui ka naised olid kohal. Peale lõunatamist põrkaski üks meie väljasaadetud rühm kokku tugevate vaenlase jõududega, kes meid püüdis sissepiirata, mis kujunenud olukorras oli võrdlemisi kerge läbiviia, sest asusime suure metsa taga, kümmekond kilomeetrit oma peajõu-

dudest eemal. Ägeda vastupanu ja õigel ajal alustatud taandumise tõttu õnnestus roodul süüki jõuda välja tulnud metsateele ning seega pääseda pihvide vahelt. Kaotused olid aga seejuures rasked — 16 meest langes vangi, neist osa haavatuina ja surnuina. Paistis, nagu oleks meid tulistatud ka külast, kus asusime päeval. Väsinult ja rusutud tunnetega jõudsimme Hopa kõrtsi juure, kus kavatsesime ööbida. Suures „kõrtsisaalis“ istuti tihedalt üksteise kõrval põrandal. Kuid see kestis ainult lühikest aega. Vaenlane oli meid kogu aeg jälginud ja peagi võeti kõrtsi ümbrus tiheda kuulipildujate ning püssitule alla. Kiirelt paiskuti ahelikku ja alustati vastutulistamist. Pimeduse tulekuga jäi kõikjal vaikseks. Umbes 10-meheline salgake mehi, varustatud automaatpüssidega, ootas kannatlikult korraldust. Side rooduga oli pimeduse tõttu katkenud. Kõik katsed leida läheduses oma mehi äpardusid. Mõnetunnilise ootamise järgi otsustasime Hopa alevisse, mille tuled paistsid eemalt, minna ööbima. Nagu hiljem selgus, oli meie rood taandanud Hopa mõisa, ilma et meie seda oleks märganud. Ja nii jääme vaenlase vasaaku tiiva taha, kust pääsesime vaid pimeduses. Järgmisel varahommikul löi 1. rood vaenlase suurte kaotustega Hopa kõrtsist välja.

Samal päeval kutsus mind rooduülem oma juure ning teatas, et olen pataljoni arsti dr. Püümanni korraldusel määratud 1. roodu velskeri kohustetäitjaks.

*

Teeleasumisel sadas tihedat lumelõrtsi. Relvata olek tekitas ebakindla tunde, mis aga peagi haihtus, kui silmasin kõrtsi läheduses oma mehi. 1. roodus kohtasin jälle endiseid kaaslasi 6. roodust, selle tõttu tundsin end peagi seal päris kodusena. Varsti kihutas mööda kiviteed kõrtsi juure supikatel. Asusime rõõmsalt „sappa“ lagedale teele. Vaevalt oli aga mõni üksik jõudnud end varustada sooja toiduga, kui „saba“ pihvita suunati lähemast metsast kuulipilduja tuli. Valgusime kohe laiali teeäärseesse kraavi, mille kaudu pääseti kõrtsi, kuhu olid jäänud kõikide püssid. Supikatla hobused aga kihutasid tuhatnelja tulnud teed tagasi. Roodu ülem leitn. Aks korraldas kohe vasturünnaku, jättes mind üksinda kõrtsi, et tarbekorral haavatuile anda abi. Mõne tunni pärast tuli aga rood kaotusteta mestast tagasi. Hiljem selgus, et üks supikatla hobustest oli saanud haavata ning lõppenud verekaotuse tagajärjel.

Öösel vahetas meid 5. rood. Sõitsime hobustel Vastse-Roosa poole. Umbes Hopa kohale jõudes kuulsime ägedat laskmist kõrtsi poolt. Algasid aprillikuu esimeste päevade lahingud Hopa ümbruses, kus olevat raskesti kannatanud meie Kitsarööpmeline Soomusrong nr. 4.

Seisukord Lõunarindel muutus üha kriitilisemaks.

Jõudes Vastse-Roosa mõisa, 1. rood puhkas seal mõned tunnid ja siis siirdus keerulistel ristlemistel Korneti mõisa lähedusse. Mõisas oli vaenlane end juba jõudnud kindlustada. Ööbimise rahulikult lähemas külas ja järgmisel päeval algasime ägedat rünnakut mõisale. Enne seda saabus meie positsioonile Asutava Kogu valimiskast ja kel see oli võimalik, täitis enne lahingut oma kodanikukohuseid.

Lahing Korneti mõisa all kestis kogu päeva, kusjuures tarvitati ära tervelt 7 koormat pard-runeid. Aga ka vaenlane oli tugev, ta taganemisest polnud vähematki märki. Väsinult tulid mehed videvikus tagasi lähemasse külla. Kaotused — 1 surmavalt ja mõned kergemini haavatud.

Õhtul saabusid külla „Ühistöö“ kaudu esimesed omaste saadetised. See tõstis tunduvalt meeste tuju. Peagi oli ununenud päevane lahingmõll ja maitstud kodust saadetud „suupisteid“, läks lahti lõbusaks lauluks.

Järgmisel päeval (vist 5. aprillil) muutus ilmastik. Senini visalt püsinud külmade ning tuisuste taliilmade asemel säras soe kevadine päike ja puhus pehme tuul. Kõige selle mõjul mustendasid peagi põllud ja nurmed ning teed muutusid üha porisemaks. Liikuda sai vaid vankriga.

Paar päeva ei avaldanud kumbki pool mingit vaenutegevust. Kuid see oli jälle vaikus enne tormi.

Vahepeal oli roodu tagasi tulnud ka roodu ülem lipn. Mitt, keda tunni kui julgeimat rooduülemat pataljonis (langes hiljem Narva rindel).

Meie maakuulajad võtsid vangi ühe läti rahvusest punaohvitseri, kellelt aga rooduülemal ei läinud korda midagi teada saada.

Lahkusin 1. roodust, et asuda ambulantsi nooremvelskeri k. t. kohale. Saïn seal ühe öö rahulikult magada, kuid järgmisel päeval, vist 7. aprillil, mil ilm oli muutunud vihmaseks ja uduseks, kuuldus Krabi mõisa suunast kuulipildujate ragin, mis keskpäevaks üha lähenes talule, kus asus ambulants. Vaenlane alustas suuremat rünnakut, mille sihiks oli ilmselt valmistada Eestile üllatust Asutava Kogu kokkutuleku puhul.

Ambulants sai käsu taanduda Viitina mõisa sihis. Kõikjal kuuldus väga ägedat laskmist, kuna pealetung toimus kogu rindel. Meie väed taandusid, püüdes seejuures likvideerida vaenlase igasuguseid haarangu ja läbimurde katseid. Sageli olid terved rühmad kadunud ja rinne segipuisatud, kuid lõpuks ikka kuidagi, kas läbi jõgede või metsade pääseti piirajate ringist välja. Jõudsid ka järgmisel hommikul (8. aprillil) haiged ambulantsi, märjad ja üleni porised. Ka ambulantsil polnud Rõuge apteegi juures öö

jooksul sidet pataljoni staabi ja rooduga, samuti polnud teada, kas asume rinde ees või taga. Alles Vana-Nursi mõisas kogunesid staap, ambulants ja kevadpühiks saabunud „ühistöölased“ kingitustega. Ka viimastel tuli Rõugest peaaegu paanikas taganeda. Pühade tujust polnud juttugi. Siin peatusime mitu päeva, kusjuures rinnet külastas Jaan Tõnisson koos O. Kallas'ega.

*

Vana-Nursi mõisast taandumine tuli ootamata. Nähtavasti oli vaenlasel läinud korda sooritada väikseid läbimurdeid. Teati rääkida ta väljajõudmisest Valga-Võru raudtee lähedusse. Pataljoni ambulants, milles arstina teotses dr. J. Uudelt (Praegu Tartu ülikooli professor), sai korralduse asuda Võrru. Kui jõudsime raudtee ülesõidukohale, lõhkesid särava päikese paistel õhus vaenlase šrapnellid. Võru jaamas seisis üks meie soomusrongest, vist „Kapten Irv“.

Õhtul algas lahing linna pärast. Öö läbi toodi ambulantsi haavatuid. Hommikuks oli Võru päästetud.

Sõitsime dr. Uudelt'iga pataljoni staabi Kubja veskis. Eemalt metsast kuuldus lahingkära ja nii mõnedki kuulid luksusid vastu teeäärseid puid.

Meie väed asusid jälle pealetungile, mis algul arenes õige edukalt, kuid Rõuge-Viitina ümbruses muutus jälle üha raskemaks. Vastus olid meil punaste sõjakooli kursandid.

Maikuu algul saabus pataljonile Tallinnast 2. Tallinna Kaitsepataljonist veel täienduseks 7. rood. Mida rohkem suve poole, seda enam omandas vaenutegevus positsioonsõja ilme. Kui talvel polnud veel juttugi kaevikuist, siis oldi nüüd sunnitud igas lahingus end maasse kaevuma.

Umbes maikuu algul liideti Tallinna ja Tartu Kaitsepataljonid 8. jalaväe polguks. Polgu ülemaks nimetati kapten O. Sternbeck. 21. mail vahetas polgu osad, kes asusid Rõuge kirikumõisa ümbruses, 1. jalaväe polgu I pataljon, kapten Pajussoni juhatusel. 8. Polgu osad liikusid Rõugest vasemale, Haanja poole.

Rinnete vahel hakkasid talupidajad juba kündma põlde ja lähimas tagalas isegi külvati. Vahete-vahel puurisid aga vaenlase mürsud põldudesse sügavad augud.

Sain mõneks päevaks komandeerimise Tallinna sanitaarvarustuse järgi. Oli ilus päikesepaisteline maikuu viimastest päevadest, kui saabusin sinna. Peas vana saksa kiiver, seljas vee ja poriga rikutud poolkasuk; püksid mitmest kohast rebenenud; jalas tavalisest mitme numbri võrra suuremad, täiesti vormituks muutunud säärilud.

*

Rindele tagasi jõudes oli pilt seal hoopis muutunud: vaenlane oli aetud Eesti—Läti piiri taha, nii et ei jõutud enam teda jälitada.

Polgu vanem arst dr. Uudelt oli määratud Võru haiglasse, tema asemele tuli polgu vanemaks arstiks end. Tartu Kaitsepataljoni arst Joh. Kull ja nooremateks arstideks Ernst Hubel ja Arno Kapper. Ambulants asus kusugil Rogosi lähedal, koolimajas.

Ambulantsi jõudes tehti juba ettevalmistusi edasiliikumiseks ja järgmisel hommikul vara läbistasime Rogosi mõisa, võttes suuna Aluksne poole. Teele oli vaenlane mitmes kohas kaevanud kraave ja langetanud puid. Ühes kohas oli purustatud ka sild üle väikese jõe. Peatumiseks polnud aega, sest 1. Ratsapolk oli ümbruse vaenlasest puhastanud kuni Jakobstadtini. Mõnepäevase rännaku järele jõudsime viimaks Vana-Svaneburgi (Vez-Gulbeni). Jäin sinna ühes polgu noor. arsti Hubeliga, kuna polgu staap ja ambulants asusid Uus-Svaneburki (Jaun-Gulbeni). Viimases asusid kohalikud läti võimud kohe punaste poolt mahalastud ohvrite väljakaevamisele, et neid omastele üle anda. Nägime südantlõhes-tavaid pilte.

8. polgu rindel olid nüüd vaiksed päevad. Lätimaal see osa oli vaenlastest puhastatud ja ka Vene piiril seisis lahingtegevus. Kohapeal formeeriti suure agarusega läti väeosi, kuid suhted nende ja meie vahel ei tahtnud kuidagi soojeneda. Jäi mulje, nagu soovitaks meist peatselt vabaneda. Ja kui jaanipäeval läksime läti küllasse, seal vastastikku rahvalaule laulsime ning näiliselt lõbutsesime, siis saadeti meid sealt ära päris korraliku tulistamisega vintpüssidest, vaid imekombel ühtegi vigastamata.

Vana- ja Uus-Svaneburgist siirdusime Latgalliasse, Bolva ja Marienhauseni ümbrusse, kus meie väeosadel tekkisid juba kokkupõrked vaenlasega. Siis peatus polk veel Stomersee ümbruses ja hiljem Marienburgis (Aluksnes). Siin täiendati polk ühe pataljoni võrra, kes saabus Pärnust. Need olid enamikus kõik üle 30-aastased mehed ja frontli elu näis neile algul olevat õige vastumeelt. Seda näitas ka suur „haigete“ arv ambulantsis.

Kuperjanovi partisanide patarei kerge-rühm võitluses Landeswehri vastu.

Kolme kooliõpilase vintsutusi Saksa okupatsiooni ajal.

P. Vasiljev.

1917/1918. õppeaasta II poolel õppisin Rakvere meesgümnaasiumis. Mõni päev enne sakslaste tulekut võtsin osa sama kooli õpilastega väljaastumisest enamlaste vastu. Hiljem linna jõudnud sakslased võtsid aga meilt relvad. Asusime uuesti koolitööle.

Rakvere gümnaasiumil polnud tol ajal veel viimast, 8. klassi. Kuna koolil endisel kujul (vene õppekeelega) oma tegevus tuli lõpetada, siis astuti Saksa võimude ees samme, et lubataks korraldada 7. klassi lõpetanud õpilastele viimase klassi kursusi kiirendatud korras ning lõpetanuile välja anda lõputunnistused. Seda lubati.

Mina kuulusin siis veel 6. klassi. Kooli lõpetamisega oli mul seega veel aega. Saanud klassitunnistuse, sõitsin Tallinna oma vanemate juurde.

Seal sain kokku oma kahe sõbraga: Oskar Eik'iga ja Henri Kirsipuu'ga. E. õppis era õhtureaalkoolis, K. oli enamlaste revolutsiooni tõttu oma õppetöö Petrogradis Prints Oldenburgi pensionis katkestanud ja ei kuulunud tol ajal ühtegi õppeasutusse.

Kord kui tulime kolmekesi Suur-Karja tänavat mööda, ruttas meie juurde Saksa sõjaväe politseipatrull. Püssid rihmal, varukatel laiad valged sidemed M. P. tähtedega, näitasid sõdurid meie läikivatele näoipidele meie vormipalitel ja metallist mütsimärkidele, kisendades sellejuures midagi arusaamatut oma ragisevas „plattdeutsch'is“.

— „Mis pagan nüüd lahti on?“ pöördusin küsimusega K. poole.

— „Kas sa siis ei tea? Vormikandmine on ju keelatud. Nad nõuavad, nõöbid olgu kaetud riidega.“

Üks sõdureist tõmbas küljel rippuvast tupest puss-täägi ja lähenes minule.

Ajasin rinna ette.

— „Säh, lõika!“

Sõdur tegi küll vihase näo ja keerutas minu nõöpe oma jämedate sõrmede vahel, kuid millegipärast ei lõiganud neid siiski eest. Sammusime edasi.

Järgmistel päevadel oli meil uusi sekeldusi sakslastega nõöptide pärast. Jonnisime edasi ja ei katnud oma nõöpe riidega enne kui siigisel, mil palitu kandmine külma tõttu muutus mõödapääsmatuks ja sakslaste käitumine muutus liiga tüütavaks.

Ühel pärastlõunal oli mul kuhugile kiire. Teadsin küll, et sakslased jalgrattakummeidele on maiad, arvasin aga, kes mind siis ikka vast tülitab, saan ehk kuidagi hakkama. Sõitsin kiirelt mööda Estoo-

nia puisteed, kuid ei jõudnud kaugemale, kui Tartu maantee nurgani, kui kaks valgete sidemetega sakslast sulgesid püssidega mulle edasipääsu.

— „Luba!“

— „Missugune luba?“

— „Jalgratta luba, kas teie aru ei saa?“

Tõmbasin põuest kirjatasku ja aeglaselt avasin selle. Kuu sorisin dokumente, kuni lõpuks eelmise aasta venekeelse sõiduloa välja võtsin ja sõduritele ulatasin. Need vahtisid tükk aega paberit, siis ütles üks neist:

— „Saksa luba! Näidake Saksa luba!“ ja vastust ootamata võttis ta jalgrattast kinni ja tiris enda poole.

— „Nach Komandantur!“

Rattast oli kahju. Ei tahtnud seda mingi hinnast jätta sakslastele. Tõmbasin ratta tagasi ja ütlesin:

— „Luba jäi koju. Elan siinsamas lähedal, tulge kaasa.“

Ise ei lootnud oma sõnade mõjule, sest pidid ju sõdurid teadma, et rattaluba tol ajal eraisikuile ei antud.

Mehed vaatasid üksteisele otsa, noogutasid pead ja tulid minuga kaasa. Jõudnud majani, kus elas, palusin sakslasi veidi väljas oodata. Ise kadusin rattaga kotta. Vasturuttanud emalt küsisin paar rahapaberit ja läksin tagasi sakslaste juurde. Küsisin, kas neil ei leiduks müüa sigarette. Sigarette leidis. Maksin nende eest mark või kaks harilikust hinnast rohkem ja „karmid“ valvurid tõstsid käe mütsi äärde, lõid kannad kokku, tegid sõjameheliku pöörde ning kadusid väravate taha.

Olin varemgi kuulnud sakslaste altkäemaksu võtmisest, kuid seda, et nad olid nii odavad, ei võinud aimatagi.

Öösiti oli tänavatel liikumine vastava loata keelatud. Teati rääkida, kuidas tänavail veeti öösiti toidumooni ja varandusi Saksamaale saatmiseks.

Kohvikud olid tulvil lärmitsevaid lahtinõöbitud Saksa sõdureid. Suurem Tallinna kino „Grand Marina“ oli muudetud Feldkino'ks, kus näidati vanu saksa filme ja kus saksa näitlejad esinesid labaste naljade ja laulukestega.

Lehenaiste laudadel ja korvides leidis ainult saksa ajakirju ja ajalehti. Tänavail marssis teraskiivreis Saksa väeosi, Kaarli puisteele mängis nälgiva rahva meelelahutuseks „Platzmusik“.

Linn muutus kuidagi võõraks, vastikuks... Meil kolmel sõbral polnud midagi teha, polnud midagi peale hakata. Eesti omakaitse põrandaalusest tegevusest ei teadnud meie midagi, kuigi paar päeva

enne sakslaste tulekut olin Rakveres omakaitse nimestikku sisse kantud. Selleks tuli mul oma vanusele juurde lisada üks aasta, muidu ei võetud vastu.

Istusime kolmekesi Virumäel pingil. Vahtisime kõnniteedel edasi-tagasi sagivat rahvast. Juba mitmendat korda möödus keegi sõjaväelane vene ohvitseri rahuagesses vormis. Ta kandis kuldõlakute ja kuldnööpidega ehitud sinakas-rohelist pikka kuube.

— „Mis püha sellel seal all on?“ küsisin K.-lt.

— „Eks ta pühitse ikka seda rahu, mis enamlased sõlmisid sakslastega, mida muud. Kui võtaks ja sõidaks õige siit kord ära, kas või maale. Mis teie sellest arvate?“ pöördus ta minu ja E. poole.

— „Sõita ju võib ... aga kuhu? Kas sul maal ka on sugulasi?“ küsis E.

— „Ei ole.“

— „Ja sinul?“ küsis E. minult.

— „Ka ei ole.“

— „Ja mul samuti,“ tähendas sõber. „Olen Naissaarelt, sealt aeti meid kõiki minema kui hakati kindlust ehitama.“

Järsku tuli meelde, et kuigi mul sugulasi maarahva hulgas ei ole, on ometi maal olemas koht, kus meie paar nädalat võime mööda saata ja kus meid lahkelt võetakse vastu. See on Kulli talu Viru-Jaagupis. Seal koos ema ja vendadega saatsin mööda paar suve ja sinna kutsuti meid ikka tagasi. Samuti olin seal paar korda kevadpoole talve emale toonud jahu. Meenus, et seda jahu pidin peitma siis sakslaste silmade eest suurde vineerist kartongi ja vagunist väljudes teeskleva paki kergust, nagu oleks seal paari puuda jahu asemel mõni tühine kribu-krabu.

— „Poisid,“ hüüdsin ma, „mul on koht, kuhu minna ja kus sakslasi arvatavasti pole. Olete nõus sõitma?“

— „Oleme!“ vastati.

— „Ega siis muud kui homme hommikul Toompeale Ausweis'ide sappa. Tehtud?“

— „Tehtud!“

Load saadud, asusime kohe teele. Väljusime

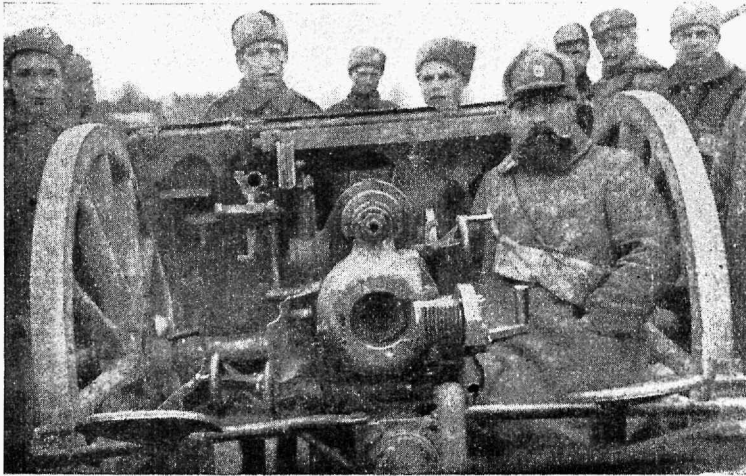
Kolm kalevlast Sennos.

Rakveres kolmekesi vagunist, läbistasime jaamahoone ja peatusime lühikest aega väikse pargikese juures jaama tagapoolel.

Kõndisime varsti edasi ja poole tunni pärast oli linn meil seljataga. Tuju aina tõusis. Tee mõlemal poolel lainetasid viljapõllud. Oli kesksuvi.

Kolmteist versta möödusid kiirelt ja varsti oli megi Jaagupis. Astusime lühikeseks ajaks kohaliku kõstri juurde sisse ja siis siirdusime küla tagaserval asuvasse Kulli tallu.

Talutütar Anna Kivivärv võttis meid rõõmsalt vastu. Seletasin talle avameelselt, et põgenesime linnast sakslaste pärast, kuna ei tahtnud neid silma all näha; palusime kas ei võiks paar nädalat

1920. a. jaanuaris moodustatud positsiooni-patarei suurtükke.

veeta nende juures. Muidugi lubati. Peretütar kirus sakslasi koos meiega ja ütles, et Jumalale tänu, pole neid veel Jaagupis olemas. Ainult mõni üksik käivat vahest mööda talusid kolamas.

Elama asusime talu uude majja, mis koosnes kahest tühjast toast ja köögist.

Vaikselt ja laisalt möödus päev päeva järele. Öhtuti käis meie juures sulane Jaan juttu vestmas. Palju ta küll ei rääkinud. Tõmbas aeglaselt ja mõttlikult pakutud paberossi, vastas ühetooniliselt „ei“ ja „jah“.

Ühel öhtul, kui kõik kolmekesi olime juba heitud magama, koputati tugevasti välisuksele. Läksin küsima, kes seal on. Vastuseks nõuti saksa keeles käskivalt ukse avamist. Hüppasime akende juurde ja nägime meie ukse ees Saksa sõdurite halle kogusid.

— „Vaata! sulle pirn!“ ütlesin mina. „Näe, juba sindrid siin. Ega nendest pääse kusagilgi. Mine sina, K., ava uks, sul saksa keel selge.“

K., nii nagu ta oli aluspesus, läks ukse poole. Teda peatas E.

— „Pane munder selga, siis on uhkem,“ soovitas ta, „muidu ei tea, mis nad meist veel arvavad.“

K. esialgu nagu kõhkles, siis ajas kiirelt selga oma toreda sinise mundri, hõbedaste nõopidega ja hõbe ilustustega käistel ja krael, ja avas ukse. Ukse taga seisev üleskeeratud punaste vurrudega Saksa veltveebel kohkus ootamatusest, pärast aga, nähes minu ja teiste muigavaid nägusid ja taibates, et teda pilgatakse, käratas:

— „Kes teie olete ja mis teie siin teete?“

— „Olen tema ekstsellentsi prints Oldenburgi pauslouäär ja suvitan siin oma sõpradega.“

— „Kas teie ei tea, et vormikandmine on keelatud?“ oli järgmine küsimus.

— „Tean küll,“ vastas K., „kuid kodu, oma toas, see ei või olla keelatud.“

— „Teie passid!“ pöördus sakslane meie kõikide poole.

Otsisime oma näpupassid välja. Veltveebel hakkas õhtuhämaruses neid hoolega uurima. Ta selja taga seisid täies rakmeis üleni tolmunud sõdurid.

Sakslane vaatas passide tagakülgedele ja käratas uuesti:

— „Miks teie endid ei ole sisse mõllinud?“

— „Kuidas ei ole? Näete, siin on templid,“ vastasime meie.

— „Need on Tallinna templid. Oleksite pidanud endid siin registreerima.“

— „Siin pole ju mingit asutust, kus registreerida,“ kaitssime endid.

— „Vait!“ karjus sakslane. „Olete arreteeritud!“

Jõhker veltveebel vaatas maja läbi. Kõrvaltupa paigutas ühe osa sõdureid ja läks siis üle õue pererahva juurde.

Seal tõusis ka varsti kisa. Peretütar jooksis hingeldades meie juurde ja palus teha sakslastele selgeks, et rehealune ei kõlba nende voorihobuste talliks.

— „Mina ei mõista ju nende saatamate keelt,“ ütles ta vihaselt.

Püüdsime protesteerida, kuid tagajärjeta. Rehealune muudeti talliks.

Järgmisel hommikul äratasid meid kaks sõdurit. Need olid tagasihoidlikud ja viisakad mehed. Teatasid, neid olevat saadetud komandantuurist meie järele. Küsimusele, milleks meid sinna tahetakse, vastasid, et nad seda ei teadvat.

Kolmekesi, sõdurid püssidega mõlemal poolel, sammusime mööda külatänavat koolimaja poole, kus asus komandantuur. Seal tuli tükk aega oodata enne kui kutsuti meid tuppa, kus laua taga istusid ja suitsetasid kaks Saksa ohvitseri. Nad esitasid meile juba tuttava küsimuse:

— „Kes teie olete ja mis teete siin?“

K. seletas oma laitmata saksa keeles sama, mis eelmisel päeval veltveeblilegi. Teda aga ei ustud. K. hea saksakeel äratas veelgi rohkem kahtlust meie vastu. Ohvitserid tõusid püsti ja läksid kõrvaltuppa, et arutada asja omavahel.

K. sosistas meile:

— „Sain nende omavahelisest kõnelusest aru nagu kahtlustaks meid Inglise salakuulajatena.“

Ei tea millega ohvitseride nõupidamine oleks lõppenud, kui poleks ootamatult ilmunud komandantuuuri minu sugulane — kõster. Ta tuli hingeldades, ärevusest punane, ja palus enesest teatada komandandile. Kõster juhutati tuppa, kus viibisid ohvitserid. Läbi ukse hakkas kohe kostma äge kõstri hääli meie kaitseks.

— „Nüüd teeb selgeks, et meie pole kellegi Inglise salakuulajad,“ lausus E.

Köstri eestkostmine meid veel ei vabastanud. Needsamad kaks sõdurit viisid meid koju tagasi ja meie jääme edasi koduse aresti alla.

Kulli tallu toodi veelgi sakslasi juurde. Nüüd olid kõik kohad neid täis. Mõned sõdurid olid paigutatud isegi sauna. Nad olid enamikus vanapoolsed, sõjast lüdinunud mehed, kelle hulgas oli ka üks elsasslane. Sellega sobitasime tutvust ja lühike punapäine mehike sõimas avameelselt oma ülemust, sõda, üldse sakslasi, piiludes vahete-vahel üle öla.

Tuli peretütar ja päris järele, mis tehti meiega komandantuuris. Seletasime. Ta sõnas pahaselt:

— „Meil kõigil kästi muretseda passid. Muretsegu kes tahab, mina aga seda saksa paberilipakat

ei taha! Praegu just käis üks sakslane mune ja pekki norimas. Võtsin puuhalu, ajasin teise kõõgist välja. Vihaseks sai, sinder, tõmbas revolvyri välja. Naersin talle näkku. Jõllitas küll kurjalt silmi, aga minema läks siiski.“

Paari päeva pärast kutsuti meid jälle komandantuuri. Seal anti meile „Ausweis'id“ tagasi ja kästi jalamaid lahkuda Jaagupist. Ei jäänud nüüd muud üle, kui jätta jumalaga ja marssida tagasi Rakveresse, et sealt sõita kodulinna.

Mõned aastad hiljem, kui juhtusin jälle Jaagupis olema, küsisin peretütrelt:

— „Ütelge, kas teie tookord ei võtnud tõesti näpupassi, nagu meile lubasite?“

— „Tuli pärast siiski võtta. Ega väevõimu vastu ikka ei saa,“ oli vastus.

2. Jalaväepolgu 2. rood pealetungidel Poroslova ja Pangevitsa peale.

Õppursõduri J. Jalaki mälestusi.

S. Bauman.

Frondi esirinnas asetseb Poroslova küla, mis ootab järjekordset vallutamist. Saame korralduse 10-mehelise salgaga asuda küla ette ja häirida alarmiga külasolijaid, et veenduda nende rohkuses. Meil on kaasas ka Lewiis. Küla asub põldude ja heinamaade taga, ribastatud põldude veerel. Tuleb läheneda roomates. Meie „hurraa“ on nii jõuline, et paneb meid endidki jahmatuma. Tulistame niipalju kui keegi suudab. Vaenlane külvab meid üle tiheda kahuritulega. Granaadid paiskavad laiali rahena tinakuule.

Puncased on viidud segadusse. Ei ole enam mõtet liikuda edasi ja hakkame tagasi roomama oma lähtekoha poole.

Poroslova on aetud kihama nagu häiritud mesipuu, peame seetõttu teotsema ruttu. Lipnik Jalak on just haiglast tagasi saabunud ja ta saab küla vallutamise juhtimise oma esimeseks uueks ülesandeks. Sellele operatsioonile määratakse 2. rood ühes mõningate meestega meie rühmast.

Ahelik suundub läbi metsa otse küla alla, kus alles saja sammu kaugusel hakkavad seletuma punaväelaste ahelikud küla kiviäedade taga. Selline ootamata vaenlaste hulk halvab minutiks meeste julguse. Jäädakse lamama liikumatutena. Vaenlane viivitab millegipärast ka tulistamisega ja see päästab pealetungijad.

Jõudes otsusele, et mehi ei virguta enam sõnad, vaid ainult teod, haarab kingsepp Kull püssi raudupidi pihku ja laseb pära vajuda esimese ettejääja turjale. See aitab. Teine ja kolmas, tundes kuklal püssipära, hüppavad üles ja hurraahüdedega tormatakse küla suunas.

Punaväelased põgenevad tulistamata vastu. Jätakse maha hulk seljakotte ja varustust. Oleme juba harjunud vaenlase tavalise põgenemisega. Lagedat põldu mööda kulgev tee on tulvil sibavaid punasõdureid. Põõsaste vahel kolm vaenlase sõdurit püüavad edasi toimetada kuulipildujat, kaks tulistavad ja üks veab järgemööda. Kask ja Kull võtavad nad oma püsside märklauaks, aga Kase püss on rikkis. Vahemaa on paras, ka põõsad ei kaitse põgenejaid kuigi palju, aga niipalju kui mehed ka tulistavad, ükski lask üllatuslikult ei taba põgenikke. Ja need kaovadki ühes kuulipildujaga põõsaste varju. Alles hiljem leitakse, et püsside sihikud on asetatud kaugema vahemaa peale, mis paneb mehed kurjalt kiruma.

Marsime Poroslovast läbi Pangevitsa poole. Pesu, rihmu ja padruneid vedeleb igaipool teel. Kuid kellelgi pole aga aega sõjasaaki kokku koguda. Ruttame külast läbi punaväelaste kannul üle poollumiste väljade. Teid pole aega valida. Marsime

otse sinna poole, kus teame asetsevat Pan-geviitsa mõisa.

Hakkavad kostuma tumedad kahurimürt-satused kusagil eespool. Ja kohe otse meie ees väljaserval paiskub maakamar pähem-pidi. Surume endid lähedalasuva väikese majakese varju. Granaat lõhkeb lauda-katuses, paisates meile kaela katusemater-jale ja õlepuru. Summer, pikemaid mehi meie rühmas, surub oma kõhna keha või-malikult allapoole. „Andis sääre pihta!” hüüab ta korraga ja hoiab peoga jalasäärt, tõmmates end mu kõrvale maja varju.

Kahuritule hõrenedes liigume edasi mõi-sa poole. Punavägi on taganenud. Mõisa on tühi. Meie l. rood asetab end härrastemajja, meie oma rühmaga asume lähedase kaup-luse ruumidesse. Võtame oma alla ka kal-mistu. Nii jääme ootama rünnakut.

Kauplusehoone on rüüstatud tühjaks; arvarais ruumes vedeleb kolu ja mõningate kaubaartiklite hulgas peenekssõtkutud õlgi. Asetame endid õlgedele. Üks meestest kee-rab imekombel tervena säilinud mängukasti üles. Noote pole aga kahjuks rohkem kui üks, mingi laul. Kordamööda väntame män-gukasti.

Summer kurdab ikka valu sääres. Jalga saapast vabastades selgub mehe endagi üllatuseks, et granaadikild on tunginud läbi säärelihase.

Ei märkagi nagu, et mõisat on mitu päe-va kestvalt pommitatud. Vaenlase patareid ei puhka. Kuid oleme kõige sellega juba harjunud.

Ränk udu on tihedalt laskunud mõisale ja ümbrusele. Järgnev päev on palmipuudepüha laupäev. Udu ja pimeduse varjus võime kindlasti oodata uusi sündmusi. Ka-hekordistame valvepostid, surume püssid kaenla ja ootame. Olin vist toolile jäänud tukkuma, ärkan, kui keegi mind riivab nii, et kiiver veereb koliseses põrandale. Haar-an selle, surun pähe ja jooksen välja — kõrtsi juures ongi juba arenemas äge lah-ing.

Punaväelaste ahelikud ei pea kaua vas-tu ja taanduvad uuesti kalmistu varju. Ida-taevasse on tekkinud kollakaid laike; nende suurenedes hakkavad ähmaselt seletuma mõisahoonete äärjooned. Surnud sõdureid lebab kalmistu aia veeres, mitu vangit kõssi-

tavad mõisahoones ja kolm maksimi on ase-tatud härrastemaja trepi ette. Pimedus on eemal siiski veel nii tihe, et silmad ei suuda sellest näha läbi. Eespool, heinaküünist kuulduv oiged. Seal on haavatud puna-väelased tunginud üksteise peale hunni-kusse. Üsna teiste all küünipõrandal lebab sõdur ei liiguta ega häälitse, kui teised lao-me kõrvale. Päris tervena säeme ta jalule, mis on vaid nõrgad kabuhirmust, mis teda sundinud haavatute alt otsima varju.

Järgneb päev vaikust. See on 13. aprill. Ja siis tuleb ootamatu üllatus — saabub vahetuseks 2. Diviisi Tagavarapataljon.

Rutuga anname liini üle ja teeme mine-kut, enne kui meid uuesti vajatakse. Öösel matkame Laptivast läbi ja jõuame tülpinult Petseri läbimärgadena. Lume sulamisel on ojad paisunud jõgedeks ja ülepeäs on igal pool raskendatud. Vanker satub keset oja kivi otsa ja läheb ümber; hülgame selle ja sumame jalgsi läbi vee. Petseris ei teata midagi meie tulekust ja näeme vaeva enne kui leiame korteri külmas gümnaasiumihoo-nes. Kuid teel ettetulevad ebamugavused teevad meile ainult nalja, sest kojusaamise lootus on käegakatsutav. Paljude rinda on asunud rõõmuga segatud ärev ootus.

Raudtee ülesõidukohal asume vaguni-tesse, 50 meest ja 2 kuulipildujat ühes va-gunis. Võrus võtab meid vastu 10-meheline orkester marsihelidega; see sisendab meis-se võidu- ja kangelastunde, nagu tuleksime juba sõja lõppedes koju võidukate sangari-tena.

Sõidame seitsmekesi Avinurme Valga kaudu. Jõgevalt tuleb jalgsi matkata 54 km, mis ei ole kaugeltki lõbus asi.

Vennanaine võtab meid vastu nagu sur-nust ülestõusnuid. Ta olevat kord käinud meid juba tagaküsimas.

Väike vennapoeg vaatleb relvi, mis näi-vad talle väga meeldivat. Kuuleme venna-naiselt kuidas poiss punakomissari küsimu-sele „kus isa“, vastanud poolpõlastava üle-olekuga:

„Isa nuhtleb punaseid.”

Emal silmis paistab veel nüüdki hirm, kui räägib meile lähialatud sündmusist.

Nüüd alles tunneme kui mõnus on siiski isatalus magama heita lahtirõivastatuna.

Kodumaa piiritagusel 1918.-1919. a.

J. Kadastik.

Saksa okupatsiooni ajal, 1918. a., oli üle piiri kodumaale pääsmine väga raske, kui mitte võimatu. Ka levisid piiritaga kuuldused, et Saksa okupatsioonivõimud on kodumaal pannud maksuma väga karmi režiimi. Kodumaale pääsemiseks ei olnud seega kuigi häid väljavaateid. Olin enne Maailmasõda Petrogradis olnud kooliõpetajaks, püüdsin ka nüüd leida mingit kutsealalist teenistusk kohta.

Eesti kommissariaadi kooliosakonna juhataja A. Vallner, soovitas mulle ajutise kasvataja koha laste suvekoloniiis, Moloskovitsõi raudteejaama lähedal Kolozitsa mõisas. Sõitsin siis sinna, kus võisin maavaikuses veeta mõne su-

looni punaväelasi. Tulevahetus kestis umbes pool päeva Kolozitsa küla all, mis muidugi lõppes tafunikkude kaotusega.

Kui augustikuu keskel suvekoloniiiga sõitsin Petrogradi tagasi, kõneldi linnas kõikjal äsja asetleidnud atendaadist Uritski vastu, mis olevat toime pandud kontrevolutsiooniliste jõudude poolt. Uritski maeti endisele Marsiväljakule. Matuse puhul kõnelesid kõik enamlised suurused, teiste hulgas ka Põhja-Kommuuna esimees Zinovjev. Tema kõne oli närvlikult äge ja tasakaalutu; kärkivas toonis ähvardas ta ühe langenud enamlase pea eest võtta sada valgekaartlase pead... Mõni päev

Meie kaitsepositsioon Narva jõe kaldal, Krivasool (Kriušas), Vabadussõja lõpupäevil. Üle jõe paistvas külas asusid punased.

vekuu. Maarahva meeoleolu näis olevat kibestunud kõige vastu, mis oli kuidagi ühenduses enamlusega. Toiduaineid, mida vajas laste suvekolonii, ei müüdnud küldes üldse, ega saanud sealte keegi ka midagi osta. Kui mõni linnalane või vabrikutöölaine ilmus oma kaubakandamisega külla, et vahetada midagi toiduainete vastu, koheldi teda pilkavalt:

— „Noh, mis sind siis linnast välja ajas?“

— „Leiva puudus, seltsimees.“

— „Mis? Ah leiba pole või?“

— „Ei ole leiba, seltsimees.“

— „Leiba ei ole — aga selle eest on teil jälle võim!“ lausuti paljutähendavalt.

Juuliku lõpul võttis talunikkude enamlastevastane meeoleolu juba kindla organiseeritud kuju. Vallutati relvastatud salkade poolt Veimarni raudteejaam ja veel mingi jaam ning pandi seisma rongide liikumine sealpool Jamburki. Petrogradist saadeti kohale kaks e-

hiljem leviski kuuldus, et Gorohhovajal, kus asus kurikuulus tšeka, olevat hukatud mitukümmend ohvitseri!

Sügisel asus kommunistiline valitsus energilisemale punaväe organiseerimisele. Selleks vajati sõjaväelist juhtkonda. Alles talve lõpul teenistusest vallandatud ohvitseri registreeriti sundmäärusega uuesti.

Asusin sel ajal kooliõpetaja ametikohale Jamburgi maakonda Lälitsa eesti asundusse. Petrogradist lahkudes ennast ei registreerinud ja maal ei olnud seesugust nõuet veel avaldatud.

Novembris alustati pealetungi Eestile. Mõni kuu hiljem kuulutati Jamburgi maakonnas välja endiste sõjaväelaste sundregistreerimine. Ilmusin end registreerima Opolje vallamajja. Mind aga ei registreeritud seal. Valla sõjaväekommissar seletas, et juhtkonna registreerimine olevat teostunud juba mitu kuud varem

ja nüüd pidavat ma isiklikult ilmuma Jamburgi maakonna kommissari juurde oma asja selgitamiseks. Ta käskis mul järgmisel hommikul küüdimehega vallamaja kaudu läbisõita ja lubas mingisuguse kirja anda kaasa, mida pidin viima kommissarile. Järgmisel hommikul vallamaja ilmudes ootas mind seal keegi relvastatud punaväelane. Lubatud kaaskiri anti ka viimase kätte. Nii olin arreteritud. Punaväelane ronis mu küüdimehe kõrvale saani, hoolimata viimase protestist — ja sõit algas Jamburgi poole. Linna jõudes ilmusime maakonna kommissariaati. Punaväelane ruttas kirjaga tagatubadesse, kuna mind jäeti ootama eesruumi, mille ukse juures seisid kaks täägimeest. Umbes veerandtunnilise ootamise järele tormas kommissar välja, poisikeseohtu juut, kes pöördus minu poole kärkiva sõnavallinguga. Püüdsin kaitsta ennast, kuid selleks ei antud mahti.

— „Arreterida!... Arreterida!“ karjus kommissar aina ägedamalt. Ja mind viidi kahe täägimehe vahel komandandi ruumi, mis asus kommissariaadi läheduses. Kommandandil näis olevat palju tegemist. Minu ilmumisel kirjutas ta parajasti kellelegi arreterimis-lehte. Ta lubas mul võtta istet ja väljus ise veidikeseks toast.

— „Ega midagi“, mõtlesin, „toimetatakse õige järsult — arest ja seina äärde. Erilist põhjust selleks nüüd ju ei tarvitsegi olla“... Kommandant ilmus viimaks ja hakkas kirjutama minu arreterimis-lehte. Alles nüüd võisin oma asjalugu hakata lähemalt selgitama. Kommandant kuulas tähelepanelikult.

„Kommissari käsku pidite täitma“, sõnas ta, „kuid siiski võiks ehk kõnelda veel registratsiooni ülemaga“, arvas ta viimaks.

Ta viis mind registratsiooni ülema juurde, kelle kantselei asus samas majas. Siin selgitasin samuti oma seisukorda ja süütust.

— „Jah, aga kommissar on käskinud teid arreterida ning käsku peab täpselt täitma“ — lausus registratsiooni ülem. Kommandant näis asja püüvat lahendada siiski minu heaks. Nagu kuulsin, oli ta eestlane Hendrikson. Tema tõendas, et vanglad olevat kõik nii inimesi täis, et ei leiduvat enam kohta, kuhu paigutada uusi arreterituid.

See mõjus. Registratsiooni ülem läks veel kord kommissari jutule. Seal väljudes teatas, et kommissar vabastab mind, kuid ainult siis, kui esitan Kooli-osakonna tõenduse, et olen ametis avalikus algkoolis õpetaja-juhatajana.

Mõni tund hiljem esitasingi selle. Nii olin jälle vaba. Aga siiski mitte enam täitsa vaba,

sest kandsin juba registratsiooni osakonna dokumenti taskus. Pidin olema igal ajal valmis — olgu öösel või päeval — esimese kutse peale ilmuma punaväkke. Meelekibedusega pöördusin koju. Ei võinud enam kindel olla oma uksele. See võis iga minut avaneda kutse kätteandmiseks. Koolitöögi sai mulle nüüd ükskõikseks...

Veebruarikuu lõpul levisid kuuldused, et enamlased suurte kaotustega taganevat Eestist ja et Inglismaa olevat Eestile abiks saatnud oma Aafrika mustanahalised, kes olevat lahingutes hulljulged mehed. Nad olevat ka väga hästi relvastatud. Igal mehel olevat kuulipilduja kaenlas.

Lihavõtted jõudsid kätte. Tulid sõnumid, et enamlased olevat Eestist väljapekstud, lahingud toimuvat nüüd juba Narva ja Jamburgi vahelisel N.-Vene territooriumil. See tõstis eesti asunikku meeleolu tunduvalt. Kõneldi ja usuti, et Eesti tahab nüüd vallutada ka Jamburgi linna ja ümbruse, kuna seal elab rohkesti eesti asunikke. Teiselt poolt aga mõjus enamlaste ebaedu halvavalt ja rõhuvalt nende sõjaväe meeleolule. Kohtasin üht Narva rindelt tulevat punaväeosa, kes oli kogu aeg meie kodumaa kangelastega pidanud lahinguid. Rood või õigemini roodu riismed paigutati ööbimiseks teisel Lihavõtte pühal meie külla. Vilets toit ja armetu rõivastus olid teinud selle väeosa justkui kerjusteks. Distsipliinist ei olnud enam juttugi...

Oli roodu ülevaatus. Rivi oli äärmiselt kirju ja ebahütlane. Valveloleku käskluseel rooduülema ilmumisel oli mõnel mehel piip suus, paljudel käed püksitaskutes jne. Seltsimees-rooduülem ei näinud sellele millegiga reageerivat. Küllast lahkudes rooduülem liikus kui kurvakujuline rüütel viletsal hobusel. Varsti said mõned mehed sellega hakkama, et võtsid õlalt püssid ja hakkasid uisapäisa kõmmutama.

Sõjategevus aga arenes selajal N.-Vene territooriumil „valgetel“ edukalt. Pärast Oudova vallutamist maikuu keskel Põhja-Korpuse väeosad teostasid ootamata läbimurde enamlaste rindest Veimarni raudteejaama juures. Punavägi, kartes ümberhaaramist, taganes 17. mail Jamburgist ilma erilise vastupanuta suurt kivi- teed mööda Petrogradi poole. Tahtes haarata põgenevaid enamlasi, rõhus Põhja-Korpus raudtee poolt küljest kiire liikumisega peale. Lahing löödi Kerstovo küla juures, mis kestis umbes päeva. Selle tulemusena Opolje vald vabanes enamlaste võimu alt. Ja minul ei tarvitsenud enam karta punaväkke kutsumist. Kui endine ohvitser pidin selle asemel kaasa lööma Põhja-Korpusega.

Punaste võimuloleku päevilt Mustvees.

V. Sihimaa.

1. Sakslaste lahkumine ja Eesti iseseisvuse algpäevad.

Sakslased lahkusid maalt väga kiirelt. Selle järele asuti organiseerima oma kodumaa kaitset. Mõni päev peale sakslaste äraminekut oli näha juba Mustvee alevi vahel 2—3 relvastatud Eesti sõdurit kõndivat. See oli venelaste suureks üllatuseks, mida nad ei näinud heameelega. Pilkeid sadas nende paari mehe kohta ohtrasti.

Eriti on mul meeles juhus, kus posti peal olev sõdur esimest korda näitas mustveelastele noore Eesti vabariigi võimu. Tartust toodi millegipärast Mustveesse kolm lahtist lotja mitmesuguse sõjavarustusega, mille hulgas oli ka laske-moona. Lahkuvad Saksa sõdurid müüsid koha-peal riide ja muu kraami venelastele poolmuidu maha, kuna laskemoon loobiti jõkke — tuhandeid padruneid, rohkel arvul käsigranaate, gaasimas-kesid ja muud. Vaevalt olid sakslased läinud, ku kohalikud elanikud hakkasid kõike seda jõest väljaõngitsema. Jõgi lausa kubises kalapaati-dest, milles igaühes oli 10—15 meest, kelle püügi-riistadeks olid rutuga tehtud mitmesugused konk-sud, pootshaagid, västrad ning mõnel isegi pikka ridva otsa löödud sõnnikuhargid. Esimene püü-gipäev möödus kõigil rahulikult, saadi rohkesti saaki.

Kuid teisel päeval seisis juba Eesti valvur sadamas postil. Ta keeras rahulikult „plotskit“, ning vaatas pealt, kuidas padrunid ja muu va-rustus jõest välja võeti. Kui õngitsejad asusid saaki koju viima, siis valvur ei lubanud seda teha, vaid astus venelaste jõugule üksi julgesti vastu. Tekkis suur sõnalahing: karjuti, sõimati, ja ähvardati, kuid see ei häi-rinud põrmugi julget Eesti sõdurit. Suurem osa saaki võe-ti püüdjatelt käest. Ainult mõned üksikud said oma osa ära viia. Võimatu oli ju ühel mehel säärasest inimkarjast saada jagu.

Selle sündmuse kohta kir-jutas keegi kohalik vene neiu oma peigmehle Venesse kir-ja, milles palus, et tulgu aga sealt punastega kohe siia, sest Mustvees on kaitseks ainult 7 pastlameest.

2. Punaste ootamine.

Õhus hõljus midagi tume-dat ja käärivat. Kus inimesed viie- chk kuuekesi koos, seal

räägiti ning sosistati ikka — tulevad! Aga kes? Eks ikka „seltsimehed“, punased. Vibutati eest-lastele rusikaid ning öeldi ähvardusi, et küll meie teile, buršuidele ja „tšuhnadele“ alles näitame. Sageli vene naised sädistasid tänaval avalikult, et kui tulevad punased, siis toovad nad suhkrut, teed ja püülijahu. Ka lubatavat siis kõikidelt jõukamatelt äravõtta kõik vara, mis keegi ainult soovib. Juba tegidki agaramad naised ja mehed plaane, kelle majja oleks kasulikum sissetungida ja elama asuda. Oli neidki, kes käisid juba koha-peal tutvumas korteri sisseseadega. Ja mõnele-gi peremehele öeldi ette, et mingi varakult juba elama lehmalauda või sauna.

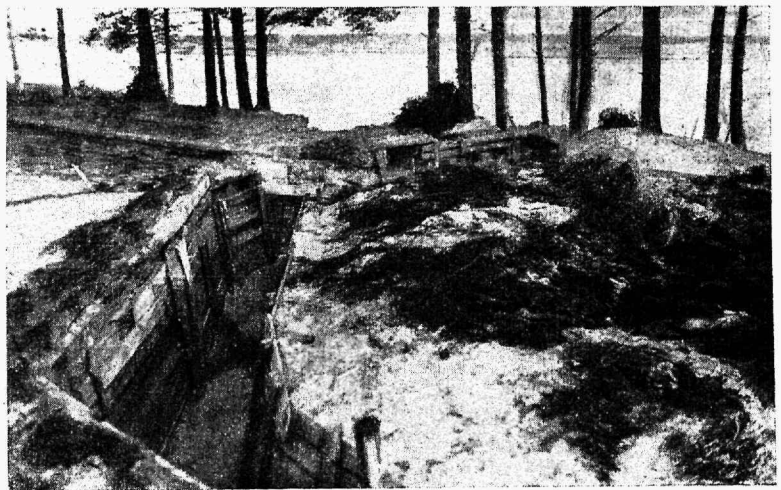
Oodatud lähenesidki. Teati juba rääkida, et punased olevat Mustveest vaevalt 14 versta eemal, ning peatselt jõudvat nad alevisse. Lohu-suus oli meil vastus väikearvuline salk, kes pi-das punaseid siiski kinni kuni 10./11. det. ööni. Rahvaenamik oli kuulujuttudest ärevil; kõneldi, et punaste ridades teenivat hiinlasi ja kirgiise, kes tapavad ja poovad inimesi halastamatalt.

Loomulikult oli neil juttudel ärevusttekitav mõju. Öö vastu 11. detsembrist möödus Mustvee kodanikel uneta.

3. Punaste tulek.

11. detsembril hommikul, kui punased sisse-marssisid alevikku, sadas peent vihma ja lume-lõrtsi. Kel elanikest tol hommikul tuli toas oli, see sai punased kaela, kuna punased asusid esi-joonel just neisse majadesse, kus nähti tuld.

Elasime tol ajal Pihkva tänava lõpul. Isa ei olnud kodu, ainult ema, vanaema ja mina oli-

1. Jal-poigu kaevikuid Narva-Jõesuus 1919. a.

me varakult üleval. Ema tegi parajasti tuld ahju, kui ukse taga kostis valju kloppimine. Aknast väljavaadates nägime sõdureid tänaval sammumas hanereas Kallaste poole, suured pambud ja kotid seljas.

Kloppimine uksele ei lakanud, kuigi ema kustutas kohe lambi ja viskas ahju ämbritäie vett. Ust lahti tehes oli ema ehmatuse suur. Ta kuulis tundmatut keelt, mis kohe meenutas varemkuuldud jutte hiinlastest ja kirgiisidest. Küsimise peale, kes klopib, vastati puudulikus vene keeles: „punased“.

Polnud midagi parata, uks tuli avada ja võõrad sisse lasta. Ema kartis halba, kuid asi kujunes paremaks, kui seda julgesime loota. Tuppa astus neli meest. Kõik nad olid noored, umbes 25—30-aastased sõdurid, rahvuselt ingerlased. Viskasid püssid nurka, sinelid põrandale ja ise siruli peale. Hetke pärast oli juba kuulda väsinud punasõdurite norinast.

4. Külanaiste pettumus.

Hommikul valgenedes, oli tänaval märgata jooksmist ja askeldamist. Käidi ühest majast teise ja räägiti uudistena üht-teist. Ka meil käisid naabrinaised nutetud silmadega.

Üks kurtis oma häda: kui hommikul nende majja tulid punased, siis esimisi pärimisi olnud, et kas valgeid on majas ja kas neid on nähtud. Ähvardatud lasta maha, kui varjavad midagi. Vaatamata eitavale vastusele otsitud maja põhjalikult läbi. Siis kästud praadida liha ja mune.

Teine perenaine, kõva usklik ja pealegi veel vanausuline, kaebas, et punased olevat istunud mütsid peas pühakuju all ja löönud seal ka piibud tossama. Sarnast häbitegu polevat vanad jumalad näinud aastasadu. Ka vannutud jõledal kombel. Võib ettekujutada venelaste-vanausuliste viha ja ahastust.

Peretütred peitsid endid, kuhu keegi sai. Nii istunud paar neidu pesuväel päev otsa kuuma ahju peal, julgemata teha reetvat häält.

5. Ootamata häire ja punaste edasimineku.

Hommikul ema valmistas toitu. Ka samovar sumises laual. Paluti võõrad mehed sööma. Es-malt nad ei tulnud, ootasid oma kööki järele. Kuid see ei tulnud lõunaks, vaid alles hilis õhtuks. Hommikueine järele heitsid võõrad sõdurid uuesti puhkama. Magasid kuni lõunani, siis käisid saunas.

Päevaajal kuuldus, et mõned kohalikud eestlased olevat vangistatud.

Õhtul hilja, kui jõudis pärale väljaköök ja supp jagati välja, panid sõdurid kateljokid supiga pliida peale sooja, et hiljem süüa. Kuid korraga kuuldus ukse taga kloppimine, mis peale välja läks üks neljast, nähtavasti meeste vanem.

Esikust kostis aga rääkimine, millepeale mees kiirelt tuli tuppa tagasi ja midagi ütles. Nüüd olles oli mehekestel sõit sees. Kes püssi kätte sai, uksest välja lidus. Supp kallati kiirelt põrandale maha. Paar meest jätsid isegi tagavarapadrunit vöödki maha.

Kabuhirmu tekitajaks oli kohalik venelane — kalakaupmees, kes Tartust tulles sattus metsas punaste tunnimehe kätte. Kalavenelane seletanud, et Tartu poolt tulla terve vägi Eesti „valgeid“ sõdureid. Ka oli kuuldud sealtpoolt mõnda püssipauku. See saigi põhjuseks, miks punased nii kiiresti lasid jalga.

6. Punaste metsikused.

Järgmisel päeval oli palju rahvast liikumas, rohkem kui mõnel aastalaadal.

Narva poolt lähenes punaste ratsasalk, milles oli 14—15 meest, uhke hobuse seljas istuva komissari juhtimisel. Rahvahulga juure jõudes tasandas komissar sõitu ja käratas täiest kõrist: „Mis teie siin haigutate, kasige laiali, muidu ma teile näitan.“ Sellejuures vibutas ta ähvardavalt läikivat tääki.

Edasiratsutades silmas punakomissar maas lebavat punaste poolt surmatud Eesti sõduri laipa ja tahtis algul laibale peale ja siis üle sõita. Kuid loom ei liikunud paigast, vaatamata ergutamisele.

Nähes rahvast muigamas ja ebaõnnestumisest vihale aetuna tõmbas ta hobuse hoovõtmiseks tahapoole, kuid hüppe juures kaotas ta tasakaalu ja kukkus surnu kõrvale kápuli vere ning lobjaka sisse.

Juuresolijad pistsid tahtmatult naerma, samuti ka ta kaaslased. Nüüd sõitis salk edasi alevi keskuse poole.

Sõduri laipa ei kõrvaldanud keegi teelt, seda teha oli keelatud. Umbes nädala aja pärast koristati laibad teedelt ja loobiti kaevatud auku, Eesti vägede sissetulekul anti laibad omastele kätte.

Sõduri laip, kellele komissar hobusega tahtis peale sõita, maeti tundmata sõdurina Mustvee koguduse kalmistule. Kalmule püstitati hiljem mälestusmärk.

7. Kohalikkude punaste meeleavaldusi.

Asjad arenesid omasoodu. Tegev vägi liikus edasi sisemaa poole. Tagalas aga algasid kohalikkude enamlaste pidupäevad. Käidi tihti punaste lippudega mööda tänavaid ja külasid. Mulle on meelde jäänud üks omapärasemaid rongikäike, mis korraldati naaberkülas, Rajal. Pika lati külge oli löödud kolm põikpuud, mille küljes lehvits mõnemeetri pikkune punane riidekangas. Selle lipu kandjateks olid paar kohaliku punast, kes sammusid rongikäigu ees. Nende kõrval

sammus eestlaulja, kellel oli üle öla tõmmatud lai punane riidest lint ja kes ütles ette laulusõnu. Lauldi internatsionaali.

Rongikäik oli ligi pool kilomeetrit pikk. Korda pidas üks kohalik aktiivsem tegelane, kellel oli käes kaigas, millega juhtis rahvast. Teel vastu tulijad käsutati kõik rongikäigust osa võtma, vaatamata kas ta oli 5—6 aastane laps või vana rauk. Kes vastu puikles, see sai kohe tunda kaika mõju.

Eestvõtjate kavatsuses oli rongikäigu järele üle võtta jõukamate kodanike varandusi, kuid millegipärast jäi see teostamata.

8. Punaste nõudmised ja rahva jahenemine.

Mõni aeg pärast seda sündmust tehti vallavalitsuse kaudu peremeestele kohustuseks anda punaväele iga pere kohta 2 n leiba, karnits karulaid ja 1 nael liha.

Nüüd alles oli venelastel vesi ahjus. „Kolmekordseid“ vandesõnu lendas punaste arvel oht-rasti. Karjuti ja sõimati punaseid „röövlite ja

Miinipilduja tegevuses.

pasatskite bandeks“, kes tahavad nende käest toidukraami, mida endalgi ei ole kuigi külluses. Oodati ju väga lootusrikkalt, et neile tuuakse suhkrut ja jahu, aga nüüd antagu veel käes olevgi ära. Vallast antud käsk jäigi täitmata.

9. Punaste lahkumine.

Eesti väed löid punaseid varsti minema. Punaste lahkumine sündis suures paanikas. Kaasa läksid ka mõned kohalikud enamlased. Vaikse-na ja taltsana jäi kohale rongikäigu eeslaulja ja rongikäigu juht — kaikamees.

Lehtse lahing 29. detsembril 1918. a.

H. Koorits.

Vaenlane tungis ikka edasi ja edasi. Meie organiseerimisel olevad sõjajõud olid veel nõrgud teda tõkestama. Nii langesid Vaeküla, Rakvere, Kadrina. Kui Soomusrong nr. 1 remondist Tallinnast tagasi jõudis linile, oli rinne juba Udriku pooljaama juures.

Need jalaväe osad, kes olid raudtee läheduses pidasid soomusrongide toetusel kuidagi vastu, kuid tiibadel taganeti. Tuli ka Udriku jätta maha.

Punased olid võtnud tarvitusele uue taktika. Nad ei tunginud peale enam raudtee piirkonnas, vaid liikusid kaugemalt mööda, mille tõttu olime alalises hädaohus üralõigatud saada. Langes ka Tapa. Taganesime Lehtse jaama. Nüüd ka soomusronglaste meeleolu kippus langema. Et rindel ja tagalas tõsta meeleolu tehti katset Tapat võtta tagasi, mis aga jäi teostamata.

Kuulda saades, et Lehtse ja Annemõisa on tulnud madruste lööksalgad, otsustati need sealt lüüa välja. Meeste meeleolu tõusis. Soomusrong Nr. 2-ga lepiti kokku, et tema dessant läheb Annemõisa peale, kuna meie dessant haarab Lehtse mõisa. Meie dessanti juhatab kapten A. Irv,

kuna Soomusrong Nr. 2 dessant läheb al.-kapten K. Pauluse juhatusel.

Meie plaan oli järgmine: meie dessant liigub metsa varjus Lehtse mõisast läänepoolt mööda ja tungib põhjapoolt peale. Lehtse mõisa kohale metsa jääb ohvitseride rühm leitn. E. Susi juhatusel maha, ning ootab kuni ülejäänud osa dessanti jõuab välja põhjapoolsele metsaservale ja algab pealetungi, et siis punaste tiivale anda lööki.

29. detsembril hommikuhämaruses liikus dessant metsa varjus põhjapoolsele. Punased nähtavasti meie manöövrilt ei märganud, kuna kõik jäi vaikseks. Liikusime hääletult, sest raagus mets varjas vähe ja oli karta, et punased pistavad jooksu enne, kui oleme väljajõudnud soovitud kohale. Liikuda oli raske, kuni lumi ulatas metsas üle põlvede. Lõpuks jõudsimme süiski välja põhjapoolsele metsaservale, otse Lehtse mõisa vastu. Nüüd olid aga punased meid märganud. Hakkasid vinguma üksikud kuulid.

Ootasime veidi, kuni mahajäänud mehed olid jõudnud järele ja siis algasime pealetungi.

1. Jalaväepolgu staap Narvas Vabadussõja lõpupäevil.

Keskel polgu ülem polk. A. Pulk, temast vasakul ta abi kapten O. Pajussõn, paremal — adjutant leitn. E. Lambert.

Olin vasakul tiival kapten K. Albergiga, kes oli „Lewis’iga“. Vaatasin piki ahelikku. See oli kummaline pilt. Umbes 50—60-meheline ahelik, püssid kaenlas, liikus pikkamisi, hääletult mööda lumist lagendikku; ei ühtki pauku, ei ühtki häält ega käsklust. Mitte ka ühtki peatust. Aeglaselt liikus ahelik madruste tule all mõisa poole.

Hirmutunne vist valdas punamadruseid mõisa kivimüüride taga. Meie ahelik polnud veel jõudnud poole maa pealegi mõisani, kui madrusted pistsid mõisast välja Annemõisa poole, jättes maha kuulipildujaid ja püsse.

Nüüd oli paras aeg „Lewis’i“ panna tööle. Jooksime kapten Albergiga vasakule poole, et parem oleks tulistada põgenejaid. Jooksime, mis jaksasime. Ei olnud kerge, sest tihe tuisk-lumi ulatas üle põlvede. Kapten Alberg ähkis ja puhkis. Peatusime viimaks. „Lewis“ laeti. Vajutus trikile. Kuid oodatud valangu asemel — ainult nõrk plõks. Raud oli tühi. Uuesti laadimine. Jäi ainult plõks. „Kurat!“ — vandus Alberg — mis see on?!“ — „Jah, mis see on? Olen küll kuulipildur ja „Maxim“ tunnen, kui oma frentsi taskut, kuid seda riista ma ei tunne, — ei saa kuidagi aidata.“

Selle vahe sees oli dessant võtnud uue suuna ja ruttanud põgenevatele madrustele Annemõisa sihis järele. Ka leitn. Susi oli oma salgaga läbinud Lehtse mõisa ja liikus nüüd Annemõisa suunas.

Ei olnud ka meil siis muud nõu, kui kapten Alberg viinas „Lewise“ õlale, mina haarasin kasetid ja jooksime teistele järele. Õieti ei olnud see küll mingi jooks, vaid see sarnanes rohkem hüppamisele üle nõõri. Kui teistele jõudsime järele, olime üleni määrjad ja lõõtsutasime. Meie dessant oli jäänud ahelikuna peatuma noore ku-

setukka servale ja ootas Soomusrong Nr. 2 dessandi pealetungi Annemõisale, et teda siis toetada. Punased, nähes, et meie ei liigu edasi, said julgust; peagi oli neid seal rohkem, kui Lehtses, ja tulistasid meid nii, et kaseraod aina lendasid. Katsusime kapten Vilbergiga veel kord „Lewis’i“ tööle panna, kuid tagajärjelt.

Punaste tuli aga kõvenes järjest. Soomusrong Nr. 2 dessandist polnud aga ikka veel midagi kuulda.

„Anna Sabolotnõile signaal“, pöördus kapten Irv minu poole. Patarei ülemaga oli nimelt kokku lepitud, et üks punane raketit tähendab „tuld“, üks valge — „puudulend“, kaks valget — „ülelend“ ja kaks punast — „tuli lõpetada“.

Lasin punase raketit. Punased jätsid tulistamise, jäädes nagu midagi ootama. Hetke pärast kostis rongilt pauk ja granaat lõhkes väljal Annemõisa ja meie vahel. Suun oli õige, kuid oli puudulend.

Lasin valge raketit. Ka punaste pool tõusis valge raketit. Järgmisel silmapilgul vihises õhus ja rongilt lastud granaat prahvatas otse meie keskele. Õnneks oli maa soine, granaat puuris end sügavale maasse ja selle lõhkemine ei teinud kellegile viga. Patareis oli nähtud kahte valget raketit ja see võeti signaalina „ülelend“.

Lasin kaks valget. Punaste poolt lasti üks. Lasin punase, — punaste poolt lasti valge. Nüüd oli niisugune segadus, et keegi enam ei saanud aru. Leitn. Sabolotnõi aga õnneks taipas, et punased segavad meie signaale ja ei tulistanud enam.

Punaste tuli võttis uuesti hoogu, kuid pealetungida nad enam ei julgenud. Soomusrong Nr. 2 dessandist polnud aga midagi kuulda ega näha.

Kapten Irv saatis al-kapt. Ratassepa mõne mehega Soomusrong Nr. 2 dessanti otsima, kuid ka nemad ei leidnud.

Meile ei jäänud muud üle, kui taganeda, sest oma väheste jõududega ei saanud meie tungida Annemõisa peale. Oleks rong meid kahurtulega saanud toetada, siis oleksime Annemõisa tookord ka vallutanud.

Lükkusime tagasi Lehtse mõisa ja sealt maha jäänud kuulipildujaid kaasavõttes, jaama.

Selles lahingus said meil 2 ohvitseri ja üks allohvitser haavata. Üks ohvitseridest, lipn. Ado Soon, suri samal päeval haavadesse.

Nagu hiljem kuulsime oli Soomusrong Nr. 2 dessandiga lugu kujunenud hoopis halvasti.

Nad ei teadnudki, et Suure- ja Väikse-Anne-mõisasse oli tulnud 350-meheline Viljandi Kommunistlik Polk ja arvates, et on tegemist ainult madrustega, algasid pealetungi lagendikul sügavas lumes.

Punased avasid ägeda tule. Ühte meist tabas punaste kuul vööloleva käsigranaadi pihta, mis

teda lõhkedes purustas. Ka „automaadimees“ sai surmavalt haavata. Tekkis segadus, sest dessandis olid „värsked“ ja vilumatud mehed, kes alles mõne päeva eest olid tulnud rongile, enamikus kooliõpilased. Pealegi ei olnud sugugi kerge sügavas lumes mööda lagedat välja tungida peale varjusolevale vaenlasele.

Õhtu eel hakkasid punased pommitama Lehtse jaama rasketest kahuritest. Taganesime Aegviitu.

Eesti sõjaväe küüdis Marienburki.

P. Noormaa.

22. veebr. 1919. a. käsutati mind ja palju teisi Haanja valla talupidajaid sõjaväe küüti. Kogumise kohaks oli Viitina mõis. Seal anti uus käsk sõita Vana-Laitsna mõisa, kus peatasime pikemat aega. Meie regedele pandi mitmesugust sõjakraami ja paiknesid ka mõned sõdurid. Palju neid ei olnud. Sõit algas Marienburgi suunas.

Laitsna ümbruses saime näha esimesi sõjajälgi — suurtükimürskude lõhkemisaukusi ja mõnda purustatud hoonet. Sain ka kuulda, et punased olid seal teinud hirmsaid veretöid, surmates mitu talupidajat. Hilisõhtul jõudsime pärrale. Meile, mõnekümnele küüdimehele anti käsk seniks jääda turuplatsile kuni leitakse korter. Ootasime paar tundi. Et külm hakkas liiga tegema võtsime regedelt heinu ja põhku, tegime tule üles ja soojendasime käsi. Siis teatati, et tuleb minna koolimaja õue. Õu sai hobuseid täis ja eneste korteriks anti külmad ruumid, siiski oli seal soojem kui turul. Nuriseta polnud põhjust aga kellegil, — teadsime kõik, et sõjas peab kõigega olema rahul. Meeleolu oli siiski üldiselt kõigil päris hea.

Kuulsime, et soomlased on eelmisel päeval vallutanud Marienburgi ja punased löödud taganema. Koolimaja suuremas klassitoas oli soomlaste korter, kuhu ka küüdimehed neid läksid vaatama. Soomlased olid kõik heas tujus ja püüdsid meiega kõnelda, kuid keelteoskus tekitas raskusi, siiski saime niipalju nende jutust aru, et nad olevat bolševikke häledasti peksnud. Imestust äratas meis üks soome poisike-sõdur, nii umbes 12-ne aastane. Öeldi olevat ohvitseri poeg.

Vastu hommikut saime ka natuke silmi kinni panna. Üks küüdimees oli alati hobuste ja kraami juures valvamas. Hommikul läksime tänavale, et näha ja kuulda Marienburgi elanike meeoleolu. Tänavad olid aga tühjad. Kas olid elanikud tubades ja ei julgenud välja tulla või olid nad põgenenud linnast. Kaupluste ukсед olid purustatud ja kaup kõik paisatud segamini. Seda olevat teinud punased.

Marienburgis viibimise päevil oli meie ülesandeks liinile toidu vedamine, vaadiga vee vedamine, ligidal asuvast järvest ja kartulite koorimine. Viimane amet oli kõige

Kalevlasted positsioonil Lõunarindel Vidavitsi küla all 1919. a.

vastikum. Külmanud kartulid ei võtnud kuidagi nuga külge. Proovisime sulatada, kuid kartulid läksid seejuures jälle liiga pehmeks. Koorisime nii hästi-halvasti kui saime.

Küüdimeestel ei olnud tubakat, soomlastel oli seda aga külluses. Hakati nendega sõbrustama ja sel viisil saime neilt seda vähehaaval. Pärast hakati tubakat toidukaami vastu vahetama. Küüdimees Ilves andis soomlasele kogu oma kodust kaasa võetud liha tagavara, selle vastu sai ta kaks pakikest tubakat. Ütles ise, et kergem on kanda söögi- kui tubakanälga.

Kuulda saades, et lossi lähedal on kaks hauatäit laipu, võtsime julguse kokku ja läksime vaatama. Hauad olid kinni ajamata. Nelinurkse platsi igale nurgale oli pandud pikk post, millel ripnesid punased lipud. Ka kõnetool oli punaste lippudega ja paeltega ehitud. Laibad olid vist lahingutes summasaanud punaste omad. Kas nende matmise toiming läbi oli, või pidi tulema, see jäi meile teadmataks.

Lossi ukсед olid purustatud ja mööbli tükkiigi polnud seal näha, ainult tühjad raamaturiulid seisid seinte äärtes. Raamatud olid põrandale paisatud laiali ja osalt lõhutud. Neid võis olla tuhandeid, kõik iluköites ja enamasti saksakeelsed. Oli kurb näha seda suurt vaimuvaramust, mis mõtetult hävitatud. Kuid sõda on ikka sõda, kus raamatutelegi ei anta armu.

Esimesel Eesti iseseisvuse päeval, 24. veebr. 1919. a. peeti Marienburgi linna turuplatsil soome abivägede paraadi, kus peeti kõnesid soome ja eesti keeles.

Paraad mõjus liigutavalt, pisarad jooksid mul mööda põski alla, kui mõtlesin ajale, mis kättejõudnud. Eesti rahvas on saanud iseseisvaks, mille olemasolu eest ta võitleb suurriigi sõjavägede vastu ja abiks on tulnud mere tagant soome vennad.

26. veebr. lasti meid vabaks ja uued küüdimehed tulid asemele.

Kui lauldi vaenlasele . . .

R. Pär lin.

Pärast ülestõusmise pühi saime Sänna mõisas halvad teated: vaenlane oli vallutanud Rõuge ja Petseri poolt läbimurdnud liini, tema luuresalgad olid juba tunginud Võru jaamani. Asusime kiirmarsile ja siirdusime teed mööda V.-Nursi poole. Jõudes läbi metsa, hakkasid paistma Rõuge kõrgustikud. Võtsime positsiooni metsa äärde.

Paremalpool teed oli järsk mäeküngas ja meie esimene rühm paigutati selle harja peale. Teine rühm saadeti pool kilomeetrit eemale, kiviaia taha, milline kulges põiki üle lageda välja. Kolmas rühm, automaatpüssidega, võttis aset vasakulpool teed, metsasalu puude all. Meie seljataga oli sügav org, sellest paremal paistsid taluhooned, mille taga oli sooheinamaa ja veel kaugemal metsatukad. Vasakul kerkis teine mäeküngas, kõrgem kui see, millel asusime. Sinna paigutati kuulipilduja, mis tulistas vaenlast esimese ja kolmanda rühma vahelt ja tarbekorral ka üle meie peade.

Tee peal, umbes paarsada meetrit meie seljataga, mäekünka varjus, seisis soomusauto. Rõuge pool, kõrgendikel, arenes päris korralik võitlus. Meil oli mäe otsas huvitav vaadata, kuidas soomusauto oma pool-

leiselollise suurtükiga vaenlase kuulipildujad sundis vaikima, tulistades otse nende pesadesse. Kaevasime mäeharjale augud, kuhu jäime vaenlast ootama.

Umbes lõunapaiku ilmus rooduülem ja teatas, et üht meie väeosa on veel oodata Sänna mõisa poolt ja kui meie eespool metsas märkame liikumist, siis kohe mitte avada tuld, enne kui on tehtud kindlaks, kas tulejad on vaenlased või omad. Pärast lõunat tuli mul minna valvekorrale; laskusime leise valvesõduriga mäest alla tee peale, kus asus meie valvepost.

Umbes tunnise valveloleku järele nägime, kuidas salkkond sõdureid eemal, püssid rihmupidi õlal, sammusid otse meie poole. Jooksime mõlemad ülesse teadet viima, et juhul, kui tulejad on vaenlased, siis teele jääja ei satuks kahe tule vahele. Rooduülem arvas, et need võivad siiski olla omad, kuid et jõuda selgusele, tegi ta korralduse luuresalga väljasaatmiseks.

Teise rühma asukoha ees, mõnisada samm metsaservast, oli väike talu. Varsti nägime, kuidas paar meest metsast väljudes püüdsid läheneda arglikult talule.

„Need on vaenlased“, otsustasid mehed, „meie omad oleksid julgemad“. Samasugusele arvamisele jõudis vist ka teine rühm ja avas lähenejate peale tule. Mehed jooksid metsa tagasi ja hetk hiljem avati sealt meie leise rühma peale tuli. Meie ees, mäe all metsaserval oli ka märgata liikumist, kust ka avati meie peale marutuli. Meie vastasime samuti tulega umbes paarikümne minuti kestel. Rooduülem jäi siiski veel arvamisele, et lähenejad võivad siiski ehk vast olla omad, kes ka meid vaenlasteks pidades avasid meie peale tule. Ka mehed löid kahtlema. Vaenlane oleks vähemalt saatnud luuresalga ees, aga need tulid kolonnis tee peal, püssid rihmaga õlal, nagu oleksid nad olnud harilikul jalutuskäigul. Kuidas jõuda selgusele?

Keegi soovitas küsimust lahendada õige omapäraselt: laulda Eesti hümn! Kui on omad, siis heiskavad valge rätiku, või annavad kuidagi teisiti märku. Kes selle mõtte algataja oli, kahjuks enam ei mäleta. Varsti hakkaski roodu noorem ohvitser otsima paremaid lauljaid. Meie rühmast saadi kolm meest, kuulipilduja juurest kaks ja lipnik ise oli ka suur laulumees. Koguneti siis meie mäetippu ja seistes aukudes, mis ulatusid poole kehani, alustati kuuekesi: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“.

Ilm oli päikese loojenemise eel selge ja vaikne. Lauluhelid kandusid kaugemale, ning mets ja mägestik kajasid vastu.

Lauldi vist kaks salmi ja siis laskusid mehed aukude põhja, et äraoodata, kuidas metsasolijad reageerivad laulule. Meie kõikide silmad olid suunatud uudishimulikult metsale. Sealt aga ei ilmunud mehi valge rätikuga, vaid meie asukoha sihis anti kolm kogupauku, nagu tärnuks laulu eest. „Aga miks nad ei avanud tuld laulmise ajal,“ arutlesin, „meie mehed pidid neile siis olema nähtavad, miks nad siis ei tulistanud neid?“

Õöseks anti meile rahu ja nii tukkusime kogu öö oma aukudes, pannes valveposti ettepoole, umbes kümne sammu kaugusele. Hommikul algasid rünnakud, vaenlane katsus küll rünnata meie asukohta, küll mujal saavutada tagajärgi, kuid ta sattus alati meie kuulipildujatule alla. Monotoonne podin külvab kõrgelt mäetipult rahena kuule

ja sellele ei suutnud vaenlase read pidada vastu.

Teisel päeval võttis vaenlane suurtükitule appi, et meie kuulipildujat sundida vaikima, kuid seegi abinõu osutus vaenlasele tagajärjetuks.

„Vennastamine.“

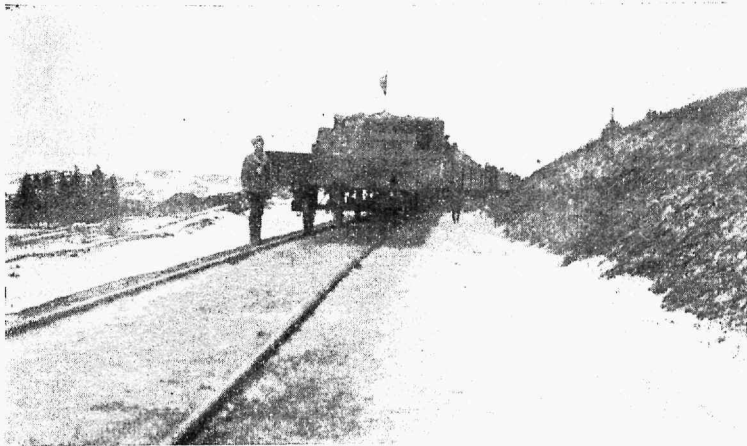
Vaenlase tugeval surveal taandusime metaservast sügavamale metsa. Paar päeva saime seal olla rahulikult, kuna vaenlasest polnud midagi kuulda. Mets oli kaunis tihe ja kohati võis näha ainult mõne sammu kaugusele. Olime harjunud lagedama maa-ga, kus vaenlast võis näha juba eemalt; metsas aga piinlesime kartuses, et vaenlane võib meid üllatada mõne sammu pealt. Valvepostid olid küll välja pandud, kuid neist võidi kergesti mööda hiilida. Päeval ja öösel oli kogu rood valvel, valmis iga hetk avama tule.

Päeval aeg möödus ikka kuidagi, käisime luurel ja pidasime teravalt silmas, et vaenlane ei haaraks meid tiibadelt. Öösel aga oli päris häda: pidime vagusasti lamama kohal ja kuulama, kas mõne kuivanud puuoksa praksumine ei anna märku vaenlase lähene-misest. Silmad jäid enese ette vahtimisest valusaks ja et paar ööd olime magamata, siis oli raske hoida silmi lahti. Kuid uinuda ei julgenud siiski ka keegi. Pigemini võtsime sõrmed appi, kiskudes silmalauge lahti.

Kolmandal hommikul hakkas vaenlane andma enesest elumärke, tulistades aeg-ajalt meid püssidest ja vahest ka kuulipildujast. Püssipaukude järgi võisime otsustada, kaugel vaenlane asus ja millises suunas ta edasi liikus. Lõunapaiku oli vaenla-

5. Raske Kindluse Patari Viru rindel.

Meie Soomusrong nr. 2 pealetungil Lõunarindel veebruaris 1919. a.

ne meile juba päris lähedal. Tulistasime kogu aeg vastu.

Korraga vaikis vaenlase pooltel tulistamine ja hetk hiljem hüppas puude tagant vaenlase ahelik välja. Ka meie hüppasime püsti. Selle asemel, et meile tormata peale, vaenlase ahelik seisatus ja nad hakkasid karjuma: „Ärge laske, ka meie ise ei lase.“ Ja nad ei lasknudki. Olime imestusest justkui halvatud ja ükski meist algul ei taibanud, mis teha. Rooduülemat ei juhtunud ka juures olema, oli läinud vist kuhugile liiva poole. Vaenlase poolt karjuti, et saatku meie paar meest läbirääkimistele, aga ausalt, ilma rebadeta, mille juures nende seast paar meest viskasid püssid maha ja astusid mõne sammu meie poole.

„Vististi ületulek,“ naljatasid meie mehed, kes juba imestusest hakkasid toibuma. Meie poolt läks samuti paar meest vastu, ning kahe väeosa vahemaal kohtuti ja tereleti üksteist. Vaenlase mehed kiskusid taskust tubakakotid välja, ning ühiselt keerati siis „plotskeid“ ja suitsetati. Meie mehed ei jäänud ka võlgu, avati seljakotid ja pakuti neile muuseas ka puhast leiba, mida neil enestel ei olnud. Nende leib sarnanes rohkem turbabriketile. Kui vastastikused kostiandmised lõppenud, algasid tõsisemad kõnelused.

Vaenlase poolt seletati, et mis teie sõdite, teid on ju nii vähe ja meie nabime ükshaaval teid kinni. Meie mehed vastasid, et meid on küll vähe, kuid neid väheseid teie juba ei laba, ainult kuule saate meilt igalpool. „Jätke sõdimine ja minge parem koju,“ soovitati jälle vaenlase poolt, „meie läheme ka koju. Täna-sest päevast mitte enam ühtki kuuli.“ Jäeti viimaks üksikalt jumalaga ning pöörduti lagasi oma asukohtadesse. Meil iga mees hoidis püssi lugevasli käes, silmitsedes teravalt vaenlase tegevust. Ka vaenlase

ahelik pöördus ümber ja püsse õlale visates asuti minekule.

— „Ahh,“ ohkas keegi meie meestest, „ma mõtlesin küll, et närvid ei pea vastu ja kannatus katkeb.“

— „Miks nii,“ päriti.

Vaenlast nii lähida maa peal näha ja mitte tuld avada, vaat selleks pidi olema kannatus!“

Meie ei talunud ka enam metsas olekul ja taandusime lagedale väljale, kuhu rooduülema käsul kaevasime eneste kaitseks väikesed augukesed.

Teise päeva lõunani olime neis ja arutlesime, kas tõesti vaenlane meid enam ei ründa, nagu ta seda lubas. Aga siis äkitselt tõmmali metsast meie peale maruline püssi- ja kuulipildujatuli. Vaenlase üks salk püüdis meid aga ümberhaarata vasemast liivast.

Vaevalt viis minutil kestis see äge tulistamine, siis kuulsime eneste seljalaga kahuripauku ja samas mürsk vihises üle meie peade vaenlase suunas. Kõlas veel teine kargatus ja jälle lõhkes mürsk vaenlase aheliku kohal. Siis jäi kõik vaikseks. Vaenlase ahelik jooksis laiali. Nõnda lõppes see „vennastamine“. Teisel hommikul meie asusime pealetungile.

Plekiline soetõbi Põhja-Lääne armees.

Res.-leitn. E. H a n s a r.

1919. a. sügisel, kui kindral Judenitši operatsioon Petrogradi vallutamiseks ebaõnnestus ja Põhja-Lääne armee taandus Narvaelsetele positsioonidele, tuli juba ilmsiks Põhja-Lääne armee sõdurite seas massilisi haigestumisi, mis lõppesid surmaga. Seekord Põhja-Lääne armee arstid seletasid, et Põhja-Lääne armee sõdurite seas on olnud vaid hispaania haiguse juhuseid. Meie poolt juhitigi Põhja-Lääne armee arstide tähelepanu sellele, et Vene väes ja Vene poolt peetud sõdades on plekiline soetõbi, kõhusoetõbi ja düsenteeria teinud sõjaväe ridase alati kohutavat laastamistööd ja on karta, et plekiline soetõbi Petrogradi alt taganemiselt põgenikkude kaudu tuuakse ka meile, sest ka üldiselt on Venemaa alati olnud plekilise soojatõbe, kõhusoojatõbe ja düsenteeria ko-

des, mängisid preferanssi, võtsid vasta palka, suurendatud toidu normi ning tegelesid muidu oma kantsleides. Plekilise soetõbe levitamisele aitas kaasa ka mustus Põhja-Lääne armee sõdurite ridades, halb toitmine (toidutagavarasid oli, kuid toiduainete väljaandmise korraldus oli äärmiselt puudulik ning sellele seltsis toiduladudes valitsev korralagedus, korrupsioon ja vargus ning toiduainete kõrvaldamine), taandumisväsimus, korterite puudus ja ka moraalilangus. Kõik need puudused kokkuvõetuna kurnasid sõdureid füüsiliselt ja vaimset, mis pakkus soodsat pinda nakkushaigustele. Hiljem kui plekilise soetõbe juhused juba suuremal määral tulid avalikuks ärkas Põhja-Lääne armee arstikond nagu unest. Selle asemel, et teha kiireid korraldusi, asutada karantiine, eraldada

Vabadussõjas vaenlase suurtükitelest purustatud Dubrovka küla maju, detsembris 1919. a.

dumaa. Põhja-Lääne armee arstiline personaal ei seisnud moraalselt ja kohusetundeliselt oma ülesande kõrgusel. Ta ei teinud ühtki nimteamiseväärset algatust võitlemiseks nakkushaiguste levimise vastu võitlemiseks. Ei saa seejuures öelda, et Põhja-Lääne armeel puudusid arstid ja arstirohud, sest arste oli suhteliselt kaugelt rohkemgi kui neid oli meil tookord Narva all. Ka arstirohute tagavarad olid suured ning haiglate sisustamiseks olid vajaline intendant ja muud abinõud olemas. Puudus vaid korraldus ja tahe asja korraldada; loodeti, et nakkushaigusi ei tekki ja kui algul mõned haigusjuhused ilmnesis, siis noored arstid konstanteerisid hoolimata, et on tegemist ainult hispaania-haigusega raskemal kujul. Põhja-Lääne armee vanemad arstid olid rohkem ametnikud olematutel kohtadel, kuna päevakäskudega olid nad nimetatud olematute korpuste, diviiside, baaside, ringkondade ja valitsuste ülemarstideks ning sellepärast istusid rahulikult oma kantslei-

haiged, asutada saunasid, desenfektsiooni-punkte ja selgitada sõdureile puhtuse tarvilikkust, arstid asusid üksteist süüdistama lohakuses, mittemidagitegemises jne. Nakkushaigus aga levines iga päevaga. Nüüd tuli Põhja-Lääne armee arstide hulgas avalikuks ka lohakus teenistuskohuste täitmisel, kuna selgus, et suurem osa kõrgeis aukraades korpuse, diviiside, valitsuste jne. arste olid mõnesugustel põhjustel ja ettekäändeil ärasõitnud kas Tartu või Tallinna ja neid tuli hiljem ülemjuhataja kindral J. Laidoneri päevakäsuga oma kohuste täitmisele kutsuda.

Ka Põhja-Lääne armee ohvitserkond oli plekilise soetõbe vastases võitluses väga saamatu ja passiivne, olgugi, et hädaoht ähvardas ka neid endid. Nakkushaigus tegi kohutavat tööd armee riismete ridades, kuid linnas olid avatud kõik teemajad ja kohvikud ning nakkushaigus levis ka nende kaudu. Kõige rohkem kandsid aga nakkushaigusi laiali sõdurid, kes olid haigusest juba na-

katatud, tundsid palaviku tõusu, külmavärinaid ja mäsisid endid sinelitesse, voodivaipadesse, et saada sooja. Need nakkushaiguse liikuvad pesad liikusid vabalt ringi Jaanilinnas, käisid teemajades, kauplustes ja kohvikutes ning kandsid endaga haigusidusi edasi, seni kui langesid ise jalgelt ning neid toimetati mõnda haigetebarakki suurema. Korratu ja halb toidustamine nõrgestas Põhja-Lääne armee sõdurite organismi ja tegi seda nakkushaigusele vastuvõtlikuks, mustus ja halvad korteriolud mõjutasid haiguse levikut, arstkonna ja ohvitserkonna hoolimatus ning saamatus langesid sõdurite vastupanu haigusele. Üldine lootusetus ja ükskõiksus plekilise soetõbe epideemiast saada jagu valitses kohale jäänud Põhja-Lääne armee arstkonna ridades. Huvitav on siin veel ka seda äramärkida, et arstid siis ikka veel teoreetili-

selt vaidlesid selle üle, kas plekiline soetõbi on teistkorda nakkav isikule, kes seda juba läbipõdenud. Suurem osa arste asus seisukohale, et haigus teistkorda ei ole nakkav.

Ameerika Punase Risti abisalk, ilmudes Narva, algul üleolevas usus enda võimeisse, suhtus meie seletustele väga skeptiliselt, kuid kui meie neid tutvustasime Narvas plekilises soetõbes olevate haigete hulgaga ja äärmise raske olukorraga, siis kadus ameeriklaste üleolev toon ja nad avaldasid meile äärmist viisakust ja heatahtlikkust. Nad seletasid, et Ameerikas tuntakse plekilist soetõbe õieti ainult teoreetiliselt ja Tallinnas Kopli barakkides näinud nad esimest pilti plekilise soetõbe tõelikkusest ning Narva oma haigete massilise arvuga on ületanud nende kujutusvõime plekilise soetõbe epideemia levimise kohta.

Tallinna koolinoored korrakaitsele 1918. a. lõpul.

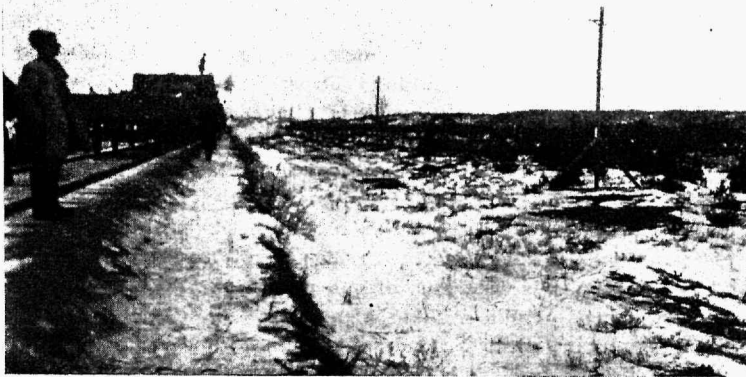
1918. aasta detsembrikuus tegid punaste agitatorid Tallinnas tööliste seas ägedat kihutustööd, kutsudes viimaseid korraldama meelevaandusi ja väljaastumisi. See leidis muidugi teatud vastukõla.

Üks sedalaadi väljaastumine oli 16. dets. U.-Hollandi tänaval asuvas autogaraažis, kus töö ja autode sõjaväe tarvidusteks väljaandmine katkestati kihutustööst nakatud tööliste poolt. Peale garaaži tööliste oli kogunenud sinna lähedale veel

mitukümmend mässumeelset töölisi Sadamatehastest ja mujalt.

Sisekaitse ülem kindral E. Pödder, saanud teada U. Hollandi tänaval valitsevast korralagedusest, käsutas välja Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Gustav Adolphi gümnaasiumi rühmavanema õppur Treiberi (E. Tare) ühes kasarmus leiduvate sama rühma vabade õpilastega. Treiber, saanud kuidagi kokku 20 poissi, siirdus nendega Peastaapi, kus kindral Pödder tegi talle ülesandeks viia poisid nimetatud garaaži vahikonda ja puhastada ümbruskond riigivaenulisest elemendist; vastuhakkamisel kästi avada kohe tuli. Õpilased varustati samas vene pudelkäsigranaatidega, mille käsitamiseks noil päevil oli kursis vast ainult paar õpilast.

Jõudnud U.-Hollandi tänavaga piirkonda, siirdus osa õpilastest rühma ülem G. Roosmanni (†) juhatusel, kes vahepeal oli jõudnud kohale, garaaži haarangule

Meie Soomusrong nr. 1 pealetungil Irboska jaa ma vallutamiseks
14. veebruaril 1919. a.

kusagilt ringi, kuna teine osa Treiberi juhatusel suundus otse garaaži väravate juure, mis olid suletud ja millele juurepääsu tõkestas relvastatud jõuk kahtlase välimusega mehi, kes tarvitas meie kohta räuskavaid väljendusi. Õpilased taibanud, et tuleb teutseda järsult, karjusid: „Tee vabaks“ ja õppurid E. Treiber ja A. Toom, kel olid granaadid võöl, vibutasid granaate kolonni ees, lähenesid otsustavalt ja löögivalmilt jõugule. Õpilaste julge väljaastumise tagajärjel avati varsti väravad. Asusime garaaži hoovil kuuritaolisse väikesesse hoonesse, kus väljas valitseva kõva külma tõttu kütsime tugevasti plekkahju. Igavuse

peletamiseks lauldi eesti ja ka venekeelseid õppurite toleaegeid lööklaule.

Meeskonna puhkamisolud olid, nagu tol ajal tavaline, väga viletsed. Õnnelikumad olid okupeeritud pikutamiseks seinä ääres asuva suure neljajalgse laua. Ülejäänud osa aga oli sunnitud konutama sulanud lumest porisel põrandal.

Õöpäevase vahtkonnateenistuse ajal meie rajoonis korrarikkumisi ei olnud ja järgmisel päeval marssisime kasarmu tagasi. Ka see päev osutus Tallinna õppuritele äärmiselt tegevusrohkeks — kavatsesid ju 17. detsembril Tallinna punased kukutada Eesti Ajutise Valitsuse.

Mereväe orkester.

M. Helisto (Habermann).

Eesti iseseisvuse algpäevil tekkis mõte asutada ka mereväe orkester. Pöördusin selles asjas Merejõudude Staabi kantselei ülema poole.

Varsti tehtigi mulle ülesandeks formeerida mereväe orkester ja toodi mind selleks 1. Ratsarügemendi orkestrist üle, kus teenisin vabatahtlikuna. Orkestri asutamine oli raske ülesanne. Puudusid algul igasugused pillid ja noodid ning orkestrante oli vaid kaks.

Suure otsimise peale leidsin Vahipataljonist 4—5 meest, kes olid varemalt mänginud maa-orkestris. Mehed toodi üle. Kuid neist ei piisanud kaugeltki veel orkestriks. Kuna vabatahtlikkudena teenisid ratsarügemendi orkestris minu endiseid kaaslasi Peeter Suure Merekindluse orkestris teenimise ajast, siis ei jäänud muud üle, kui astusin samme nende ületoomiseks.

Toodigi 12 meest üle. Orkestrijuhiks kutsuti R. Kull. Kiires korras hakkasime muretsema ja paljundama noote, sest Merejõudude juhataja käsuga pidi orkester kahe nädala jooksul olema valmis — Eesti Vabariigi esimeseks aastapäevaks.

Lõpuks oli jõutud niikaugele, et peeti esimene marsside proov Ekipaažis, nüüdses tollimajas. Merejõudude

juhataja ja mõned ohvitserid, kes viibisid proovil jäid tulemustega rahule.

Raskusi tekitas veel riiete küsimus. Igal mehel oli isesugune munder. Osteti muste linte ja trükiti öö jooksul trükikojas mütsilintidele „Mereväe Ekipaaži Orkester“. Vähe-malt müts oli nüüd ühtlane.

Mindi paraadile. Rahva üllatus oli muidugi suur, kui nähti esimest korda Eesti mereväelasi oma orkestriga.

Saime teada, et Toompea ladus on mõned muusikariistad ja noodid. Kohe muretseti luuba ja tööme need kiiresti ära.

2. Jalaväepolgu orkester märtsis 1919. a.

Keskel (mustas kuues) orkestrijuht sv.-am. A. Landström.

Kui Inglise sõjalaevad olid Tallinnas, käisime meeleolu tõstmiseks nende laevadel mängimas.

Inglased olid meie orkestrist vaimustuses.

Mäletan, kord korraldati meie mereväelaste poolt Inglise mereväeohvitseridele „Estonia“ Valges saalis dinee. Mängisime seal. Inglise ohvitserid palusid meid mängida Inglise rahva viise. Kahjuks ega meil puudusid vastavad noolid. Inglased vilistasid ja laulsid maestro Kull'ile ette oma viise; Kull kuulas, võttis siis noodipaberi ja kirjutas samas viisid üles. Mõne minuti jooksul paljundasime hääled orkestri jaoks ja kandsime ette. Inglise heameel oli suur. Lõid isegi tantsu.

Esinesime eduga Harjuväravamäel Inglise madrustele korraldatud õhtusöögil. Samuti mängisime nende sõjalaeval „Cleopatra“, kus võitsime suure poolehoidu. Ohvitserid ja meeskond palusid orkestri pilti mälestuseks, mille saatsin Inglismaale. Vastuseks sain kirja, mis kõlab eestikeeles järgmiselt:

K.K.L. „Cleopatra“

Austatud härra!

Sheerness.

15. detsembril 1919. a.

Olen Eesti Mereväe orkestri pildi ilusas raamis kätte saanud, mida Teie minule „Cleopatra“ jaoks saatsite. Viimane on silmapaistva koha peale laeva kajutkompaniasse üles pandud, kus kõigil võimalik oleks seda näha ja meeldetule-

tada suurepärasest muusikast, mida Teie meile „Cleopatra“ pakkusite. Meie mäletame alati rõõmuga meie külaskäike Tallinnas, ja oleme iseäranis uhked, et meile võimalus on antud Teid Vabadussõjas aidata. „Cleopatra“ ohvitserid ja meeskond lasevad Teie sõprasil tervitada ja neile palju edu soovida uuel aastal.

Aupaklikult

(allkiri)

kapten

Kuninglikus laevastikus.

Viimaks sai orkester Inglise mereväe riided: laiad püksid ja mütsid; ainult mütsilindid olid meie omad. Selles vormis sammusime rivikorras Kaarli puisteele kontserti andma. Rahvas pidas meid inglasteks. Sai palju nalja.

Üldiselt on orkester teinud palju tõhusat tööd Vabadussõjas ja rahuajal. Ta oli hinnatud nii välis- kui ka kodumaal. Tähtsamaist välisreisidest oleks märkida Jüri Vilmsi ja ta kaaslaste põrmude äratoomist Soomest sõjalaevaga ja ka kontsertreise Soome ja Rootsi.

Üldse on orkestril olnud kolm nimeristimist. Esimeseks nimeks oli, nagu teada, „Mereväe Ekipaazi Orkester“, teiseks „Merejõudude Juhataja Staabi Orkester“ ja lõpuks — „Mereväe Orkester“.

Orkestrijuht Raimund Kull pühendas end täie energiaga orkestrile ja tõstis orkestri kunstilise tasapinna kõrgele, mille kuulsus ulatus üle Eesti piiridegi.

Kuidas kukkusin punaste küüsi.

V. Kalma.

Olin olnud neli öödpäeva meie sõjaväe küüdis. 18. märtsil tuli vahetus ja mind lasti vabaks. Sõitsin kõrvalist talveteed mööda kodupoole, kuid enne tahtsin veel sõita Leibusmäe tallu, kus elasid minu ema ja võõrasisa kahe pojaga. Sidin sõitma läbi Muna küla kus kukkusin aga ootamatalt punaste kätte. Küla lähedal avati minule püssituli ja hobune sai jalgast raskelt haavata. Punased jooksid talust minu suunas, mina ei tulnud reelt maha, vaid jäin ootama mis sünnib. Kolm punasõdurit tulid minu juure ja hakkasid venekeeles kurjalt kõnelema. Et ma aga venekeelt ei osanud hakati mind püssipäraga selga taguma. Üks sõdureist võttis hobuselt valjad ja nahkohjad ära. Siis viisid nad mind Muna külla Jaan Sakkos'e tallu, kus hulk punaseid oli ees. Hobune jäeti teele. Mind otsiti läbi, et aga midagi

taskudest ei leitud peale omakasvatatud tubakavarte, siis ei oldud minu vastu enam nii kurjad. Palusin, et mul lubataks hobune tuua ära. Luba anti, ainult üks mees tuli kaasa, käes valjad ja ohjad, millega sain hobuse äratuua talli.

Sel õhtul ei kuulatud mind üle, vaid viidi vangina ühte naabertallu, kus ka asusid punased. Seal oli juba ees Saare talu peremees Jaan Irna. Pärast toodi juure veel Vidrik Kõiv Vorobi talust ja Jaan Selts Põrguhaua talust.

Hommikul kuulati mind esimesena üle. Nõuti, kus käisid, kuhu tahtsid minna jne. Ütleisin, et olin Eesti sõjaväe küüdis, lasti vabaks ja tahtsin sõita koju. Lasti viimaks vabaks. Siis kuulati üle teised, kes ka kõik said vabaks. Irnale anti ka hobune tagasi.

Minule tuli justkui uus elu sisse. Läksin vaatama oma haavatud hobust. Palusin, et lubataks ära viia. Ka see luba anti. Aga kuidas haavatud looma viia. Palusin selleks hobust äraviimiseks. Pandsin siis haavatud ho-

buse reele — ja hakkasin sõitma. Mõttes mõlkusid ema ja võõrasisa, kellede poole eelmisel öhtul minu eesmärk oli sõita. Sõitsingi Leibusmäe tallu neid vaatama.

Kirjandust.

Eesti Vabadussõda 1918–1920.

I.

Vabadussõja Ajaloo Komitee populaarteaduslik väljaanne.

Eesti rahvusliku meelsuse süvendamisel on kaaluv osatähtsus meie ajalookirjandusel. Selles on ühtlasi ajalooteaduse pedagoogiline tähtsus ja ülesanne, mis lasub meie ajaloolaste õlgadel.

Kuigi see rahvuslik ajaloo käsitlus sai alguse juba ärkamisajal, on meie ajalooteadlaste kandev kaader pühendunud uurimustele soliidse kriitika ja objektiivsusega eriküsimuste ja -ajajärgude teaduslikuks viljelemiseks. Mida see võrdlemisi noor ajaloouurimus on saavutanud uudismaade harimisel, on väärtulik eriti meie omariikluse seisukohalt, kuna senine baltisaksa autorite poolt produtseeritud kirjandus on lasknud eestlast paista sihilikult halvustavas käsitluses.

Viljaka uurimustöö tulemusena on avaldatud mahukaid eriteoseid ning üksikprobleemide käsitlusi perioodiliste publikatsioonide sarjas. Kuid hooletusse pole jäetud ülevaatlikuma iseloomuga populaarteaduslike teostegi väljaandmist. Levides hulgaliselt rahva keskel, tuleb populaarteaduslike töödel täita pedagoogiliselt tähtis ülesanne: ajalooliste sündmuste analüüsist anda eestlusele vankumatut eneseusaldust ning paindumatut selgroogu oleviku- ja tulevikuvõitlusteks.

Vabadussõja, meie sangearikemate tegude aastatest puudus meil seni põhjalikum ülevaade. Kaasajad pidid leppima isiklike mälestustega, kasvav noorsugu põgusate lühiülevaadetega.

*

Eesti aktiivne ajaloo uurijaskond on koondunud Tartus Ülikooli ja R. Keskarhiivi ümber. See moodustab keskuse, mille ümber koondunud noorte teadlaste generatsioon töstatab ning lahendab probleeme arhiivilise allikmaterjali põhjal. Alahindamata Tallinnas, peaaegselt Linnaarhiivi ümber tegutsevate uurijate osatähtsust, kannab sinne ajalooteaduslik uurimustöö mõne-võrra lokaalset iseloomu.

Tallinna arhiividest on suhteliselt soodsamates töötingimustes tegutsenud Riigiarhiiv ja Tallinna Linnaarhiiv; neil on mitmeid aastaid juba olnud võimalik kasutada enam-vähem normaalset majandusliku kandepinna tõttu ajalooteadusliku ning arhiivilise kutseharidusega tööjõude. Seda võimalust ei ole olnud Vabadussõja Ajaloo Komitee Arhiivil.

Vabadussõja Ajaloo Komitee Arhiiv, mis on kujundamisel Sõjaarhiiviks, koosneb

Kalevlasted lahingute vaheajal Holahhahnja külas aega veetmas.

materjalidest, mida juba sõjapäevil hakati siia koondama ajaloo koostamise hõlbustamiseks. Seda otstarvet ongi ta ühes osas täitnud, saades seni avaldatud eesti sõjateadusliku kirjanduse peamiseks aluseks. Ajaloo teadusliku kirjanduse alal on selles fondis leiduvad dokumendid leidnud kasutamist vaid vähesel määral. Puudub ju siin rohkearvuline noorte ajaloolaste pere, kes Tartus vaid andumusest teaduslike küsimuste vastu meie arhiiviuurimist suurtel sammudel edasi on viinud. Sest allikmaterjali läbitöötamise ainelisest tasuvusest ei maksa meie oludes üldse rääkida.

Kümmekond aastat tagasi algas järjekindel töö Vabadussõja ajaloo koostamiseks. Moödustati Vabadussõja Ajaloo Komitee, ning loodi võimalusi vastavate T. Ülikooli õppejõudude kaastööks. Lähtuti sõjateaduslikule uurimusele. Kuid ajajooksul selgus ikka tungivam tarvidus sõjateaduslike uurimuste kõrval anda avaperspektiivilist populaarteaduslikku üldteost tollest mehise heitluse ajajärgust.

Pärast J. Maide „Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918—1920“ (1933) läbikäimist arvestusest saabus vaadeldava teose I köide mitme eriautori koostatuna ning põhjalikult redigeerituna 1937. a. lõpuks lugeja kätte. See „Eesti Vabadussõda 1918—1920. I, Vabadussõja Ajaloo Komitee populaarteaduslik väljaanne“ käsitleb olusuhete arenemist Vabadussõjas kuni vaenlase tõrjumiseni Eesti etnograafiliste piiride taha.

Teose sisulist analüüsi on asjalikus sõnavõtus valgustatud mitmel korral autoriteetsete ajalooeadlaste poolt. Siinkohal tõstetagu eriti esile üht väärtuslikumat külge teose ülesehituses. Nimelt küsimuseade avarust. Seni ilmunud uurimustes, eriti väeliikide ja -osade ajaloos, kui ka memuarikirjanduses on sündmuste kirjeldamisel piiratud traditsiooniliselt probleemidega vägede juhtimise, strateegiliste võtete ning taktika valdkonnast. E. V. 1918—1920. I on rõõmustavalt palju lehekülgi pühendatud „tagala“ oludegi kirjeldamisele, on silmas peetud noore riigi sise- ja välispoliitilise olukorra kujunemist, samuti majanduslike olude korraldamist, ning sotsiaalpoliitilisele arenemisele on korduvalt viidatud. Sellepoolest ongi sõjaliste sündmuste jälgimine ülevaates tublisti kergendatud, ning arengu etapid hõlpsamini mõistetavad. Väärtuslikuks tuleb teose seda külge lugeda eriti, kuna neil aladel pole seni trükitud avaldatud Vabadussõja aastate kohta kuigi palju mainimisväärtust. Loode-tavasti teose II köide suudab sellest küljest veelgi kompaktsemaks muutuda, arendades sedaviisi geneetilise sündmuste kirjeldamisega paralleelselt süstemaatset ning analüütilist vaatenurka.

Käsitlust on püütud sõnastada võimalikult ladusasti loetavalt. Esisõnas on seda nimetatud põhjuseks, miks tuli loobuda üksikasjade kuhjamisest ning joonealustest viidetest. Populaarteadusliku teose juures on sarnane talitusviis küll üsna loomulik. Raskemini vabandatav on aga kasutatud kirjanduse ning arhiiviainese loetelu avaldamata jätmine selles köites. Lugejat lohutab vähe lubadus eessõnas loetelu toomiseks teose järgnevas köites. Ometi oleks see sellelegi köitele lisandanud rohkesti asjalikkust. Arvatavasti ei lase aga järgneva köite ilmumine ennast kaua oodata. Tõhusaks tuleb tunnistada selles köites ka liisade rohket avaldamist. Dokumentide valik on õnnestunud, kuigi ta väljaandes ei täida allikpublikatsiooni nõudeid. Skeemide, eriti aga piltide rohkearvuline maitsekas paigutus annab aga E. V. 1918—1920. I köitele välimuseltki sama õiguse, mis tal on sisuliselt väärtuselt, olla igas kodus kõrgelt hinnatavaks raamatuks.

A. Kotkas.

A. Pantileiev

PUUHOOV

Vilmsi nr. 52, telefon 300-02

*Alati saadaval kuivad
küttepuud katuse alt.*

Koloniaal-kauplus

JOH. KÄRM

TALLINN, PÄRNU MNT. 46, TELEF. 470-84

*Müüa võistlemata odavate
hindadega igasugu saia-
jahu, rukkijahu, kruupe,
odratangu jne. Peale selle
saadaval kõik tubakakau-
bad ja maiustused.*

Müük suurel ja väikesel arvul.

Ü. K.

EESTI RAHVAPANK

TALLINN, SUUR KARJA 19 TELEFON 425-55

*Toimetab
kõiki pangaoperatsioone
Ostab ja müüb välismaa
ja igasuguseid kindlaprot-
sendilisi väärtpabereid*

JUHATUS

Elegantseid

jalanõusid

soovitab

JALANÕUDEÄRI

A. ADAMKA

HARJU TÄN. 26. TEL. 436-26

Pesu- ja pudukaupadeäri

A. Käba

Tallinn, Tartu mnt. 32, telefon 304-69

Firma

M. SMIRNOV

TALLINN, Narva mnt. 24
Telefon nr. 302-68

Eksport

Import

Aktsiaselts „VILL“

Tallinn, Väike Karja 12.

Telefonid: Juhatus nr. 450-38, ladu ja kontor nr. 450-39.

Villase ja siidriide kudumine. Riide värvimine, trükkimine ja apretuur. Villase ja puuvillase lõnga värvimine. Mertseriseerimine.

Meie riided erinevad värvitoonide ja värvi ehtsusega, kuna oleme just spetsialiseerunud apretuuri ja värvimise headuse tõstmisele.

Lõnga ja riide müük ainult suurel arvul.

Vabrikud: Narvas, telef. 70 ja Tallinnas, Koplis, telef. 12.

Kirjaümbriku- ja paberiümbertöötamise tehas

Osaühisus

Raf. Haarla

Tallinn, Tina tänav 9

Telefon 302-56.

Speditsiooni äri

Eugen Neuber & Ko

Tallinn, Vene tän. 11-a

Telefon 448-82